

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Johs. Nielsen

TREÅRSKRIGEN 1848-1851

Forsidebillede:

Erobringen af de saksiske kanoner ved Dybbøl Banke den 13. april 1849. Efter den uheldige kamp ved Ekernsørde den 4. april 1849 blev de danske styrker trukket tilbage til henholdsvis Als og Koldingegnen. Den 13. april angreb saksiske tropper det danske brohoved i Sundeved. Under et dansk modangreb måtte sakserne forlade en artilleristilling, og det lykkedes under hårde kampe danske soldater at erobre to kanoner. Forrest i billedet ses erobringen af de saksiske kanoner. I baggrunden til venstre brænder Dybbøl Mølle, og yderst til højre i billedet ses et dampskib i Alssund – vistnok »Gejser« – og tre rokanonbåde. Kampen endte uafgjort. Kanonerne står i dag på Tøjhusmuseet og Artillerimuseet i Varde.

Publikationen er udgivet med velvillig støtte fra:
Oberst H. Parkovs Mindefond, Selskabet Tøjhusmuseets
Venner og VELUX-FONDEN af 1981.

Forfatter: Johs. Nielsen
Redaktion: Jens Ole Christensen
Kort: Jens Bertram Clausen
Farvetegninger
med tekster: Christian Würgler Hansen
Billedtekster: Kay Søren Nielsen, Ole Louis Frantzen,
 Jens Ole Christensen og Jens Carl Kirch-
 meier-Andersen.
Layout og
tilrettelæggelse: Winds Bogtrykkeri A/S, Haderslev
 og Jens Ole Christensen
Udgivet af: Tøjhusmuseet 1993
Sats og tryk: Winds Bogtrykkeri A/S, Haderslev
ISBN: 87-89022-03-3

De fleste sort-hvide billeder i dette hæfte stammer fra to stort set samtidige bøger: F.K. (J.F.C. Knudsen): »Danmarks Kamp for Slesvig i Aarene 1848, 49 og 50.« (København 1851-53) og Vilhelm Holst: »Felttogene 1848, 49, 50.« (København 1852) suppleret med enkelte billeder fra Frits Holst og Axel Larsen: »Felttogene i vore første Frihedsaar.« (København 1888), Forsvarets Arkivers Billedsamling og Tøjhusmuseets Bibliotek.

Johs. Nielsen

TREÅRSKRIGEN 1848-1851

Slaget ved Fredericia

Tøjhusmuseet

FORORD.

Treårskrigen var den dramatiske kulmination på et langvarigt modsætningsforhold mellem det gamle monarkis danske og tyske befolkningsdele. I eftertidens danske historieopfattelse er denne krig kommet til at stå i sejrens og nationalbegejstringens fulde glans – i stærk kontrast til 1864-krigens mørke nederlagsstemning. I virkeligheden bragte Treårskrigen trods den danske hærs sejr dog ingen løsning på de interne dansk-tyske problemer, og ved forhandlingsbordet måtte begge parter se deres politiske krav fejlet til side af stormagternes diplomati.

Ved udgivelsen af dette skrift takker jeg Oberst H. Parkovs Mindefond, Selskabet Tøjhusmuseets Venner og VELUX FONDEN af 1981 for økonomisk støtte til udgivelsen. Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg, Aarhus Kunstmuseum, Lademanns Forlag og Den Kongelige Livgarde for hjælp med fremskaffelsen af farvebilleder og Forsvarets Arkiver med fremskaffelse af sort-hvide billeder. Ligeså retter jeg en tak til Jens Bertram Clausen for udarbejdelse af kortskitserne, til Christian Würgler Hansen for farvetegningerne, Kay Søren Nielsen, Ole Louis Frantzen, Jens Ole Christensen og Jens Carl Kirchmeier-Andersen for billedtekster og sidst, men ikke mindst, til museumsinspektør Jens Ole Christensen, der som skriftets redaktør har stået for dets tilrettelæggelse.

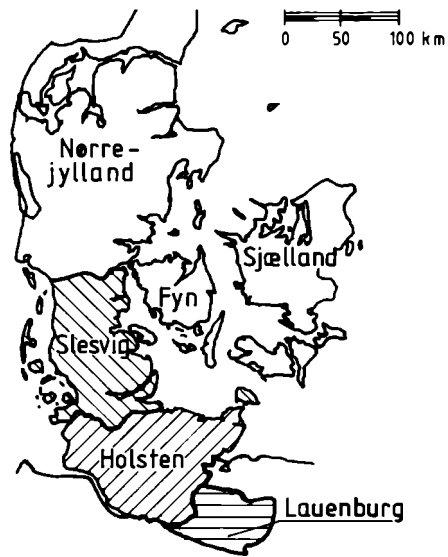
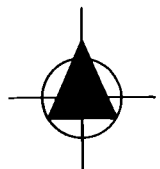
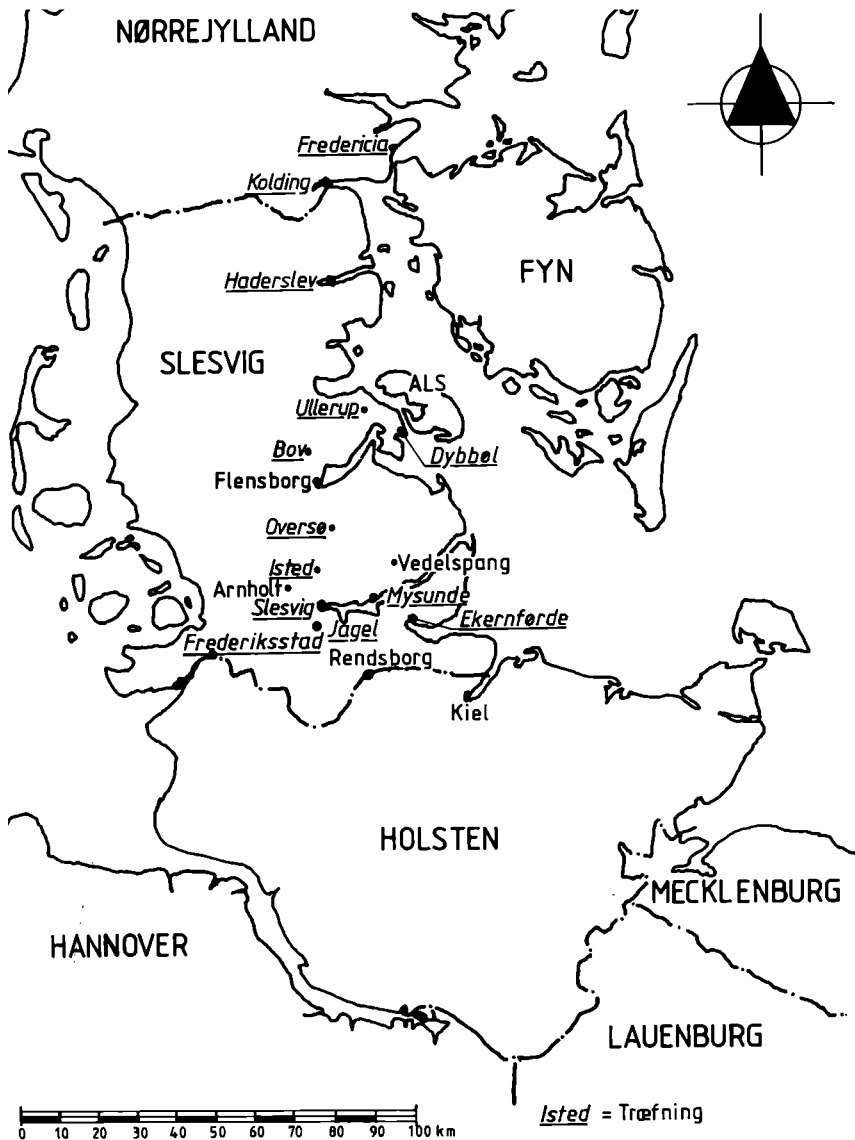
Ollerup den 24. april 1993

Johs. Nielsen

Treårskrigen 1848-51 begyndte som en borgerkrig og sluttede som en borgerkrig. Ind imellem havde tyske stater, bl.a. Preussen, Hannover og Bayern, deltaget som slesvig-holsternes forbundsfæller, hvilket gav krigen karakter af en international konflikt. I videre forstand var krigen hele tiden international, fordi de europæiske stormagter, først og fremmest Rusland og Storbritannien, havde stærke strategiske interesser knyttet til området, og under krigens forløb greb de med deres diplomati ind i begivenhedernes gang. Deres reaktionstærskel var særligt lav i 1848, for i årets første måneder var en række af revolutioner gået hen over Europa. Det var begyndt i Napoli i januar, og det kulminerede med februarrevolutionen i Paris. I marts kom turen til Wien og Berlin, der hjemstøget af voldsomme opstande, hvilket bragte uro i de politiske forhold overalt i Tyskland.

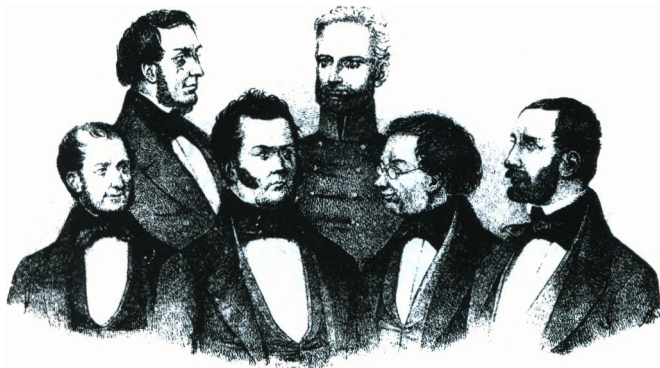
Krigens forhistorie er lang og kompliceret. I den politiske debat, der gik forud for krigen og som især samlede sig om sprogstriden mellem dansk og tysk, om Slesvig-Holstens landsrettigheder og om fyrsternes arveret til Slesvig og Holsten, hentede debattørerne deres argumenter fra fjerne tiders historiske begivenheder. For eksempel henviste slesvig-holstenerne til Valdemar III's håndfæstning i 1326 og Danehoffet i Nyborg samme år, da grev Gerhard blev arveligt forlenet med hertugdømmet Slesvig. Et andet gammelt dokument var Ribe-brevet af 1460, der fastslog, at Slesvig og Holsten skulle »forblive evig udelt sammen«. Modsat brugte den danske argumentation Inkorporationsakten og Arvehyldningseden af 1721, der fastslog den danske konges suverænitet over hertugdømmet Slesvig.

Det var især i begyndelsen af 1800'tallet, at sådanne fortidige begivenheder blev hentet frem i debatten mellem kongeriget og hertugdømmernes talsmænd. Efter 1830 kom de nationale og sproglige argumenter i stigende grad i centrum,

Oversigtskort.

Øverst: Frederik VII's monarki bestod i 1848 af kongeriget Danmark og hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenburg. Befolkningen inden for dette monarki var delt i to næsten lige store nationale grupper, idet størstedelen af hertugdømmerne var både tysktalende og -tænkende. Arealmæssigt udgjorde hertugdømmerne omkring 1/3 af det samlede monarki og befolkningsmæssigt næsten 2/5 af den samlede befolkning på lige godt 2.5 mill. mennesker. Omkring 2/5 af hæren opstilledes i hertugdømmerne. Denne del var den bedst udrustede, fordi den danske konge som hertug af Holsten og Lauenburg var forpligtet til at stille et kontingent tropper til den tyske forbundshær. Dette kontingent, der med reserver talte i alt 5.400 mand, skulle danne Den Holstensk-Lauenburgske Brigade og et antal divisionsenheder og indgå i 10. Forbundskorps' 2. Division. I modsætning til hæren var flåden næsten udelukkende dansk og havde sit hjemsted i København. Til venstre: Kort over krigsskuepladsen i Slesvig og Nørrejylland med angivelse af de vigtigste træfninger under Treårskrigen (understreget).

I Kiel anså man begivenhederne i København den 20. marts for en revolution. Under indtryk af hvad der i øvrigt var sket i Europa, dannede man den 23. marts en provisorisk regering, der skulle forsvare hertugdømmerne. Øverst til højre ses Prinsen af Nør. Til venstre Besseler, Bremer og Schmidt, de mere radikale medlemmer af den provisoriske regering.

og tonen blev væsentligt hårdere. Kong Christian VIII søgte at tilgodese begge parter krav, først med sprogreskriptet af 1840, der vakte danskernes anerkendelse, men slesvig-holstenernes vrede, derefter med sprogpattentet af 1844, som gav det modsatte resultat. Et kompromis eller en forsoning var umulig, fordi nationalistiske følelser nu var indblandede. Da kongen i 1846 ville skære igennem det ømtålelige tronfølgeproblem ved i »Det åbne brev« at erklære, at Kongelovens arvefølge var »i fuld kraft og gyldighed« i hertugdømmerne Slesvig, Lauenburg og store dele af Holsten, fremkaldte det så voldsomme reaktioner hos slesvig-holstenerne, at mange begyndte at frygte voldelige sammenstød, og enkelte højststående officerer anbefalede forberedelse af indkaldelser og troppeskydninger i tilfælde af en åben revolte.

Inden for det danske monarki var der såvel i den danske som

i den tyske del i 1840'erne opstået nationalliberale bevægelser, der krævede både national selvbestemmelse og fri forfatning. Efter 1846 fik disse krav stadig skarpere form.

Den begivenhed, som fik konflikten mellem monarkiets danske og tyske befolkning til at bryde ud i en borgerkrig, var Prinsen af Nør's kupagtige overtagelse af fæstningen Rendsborg den 24. marts 1848.

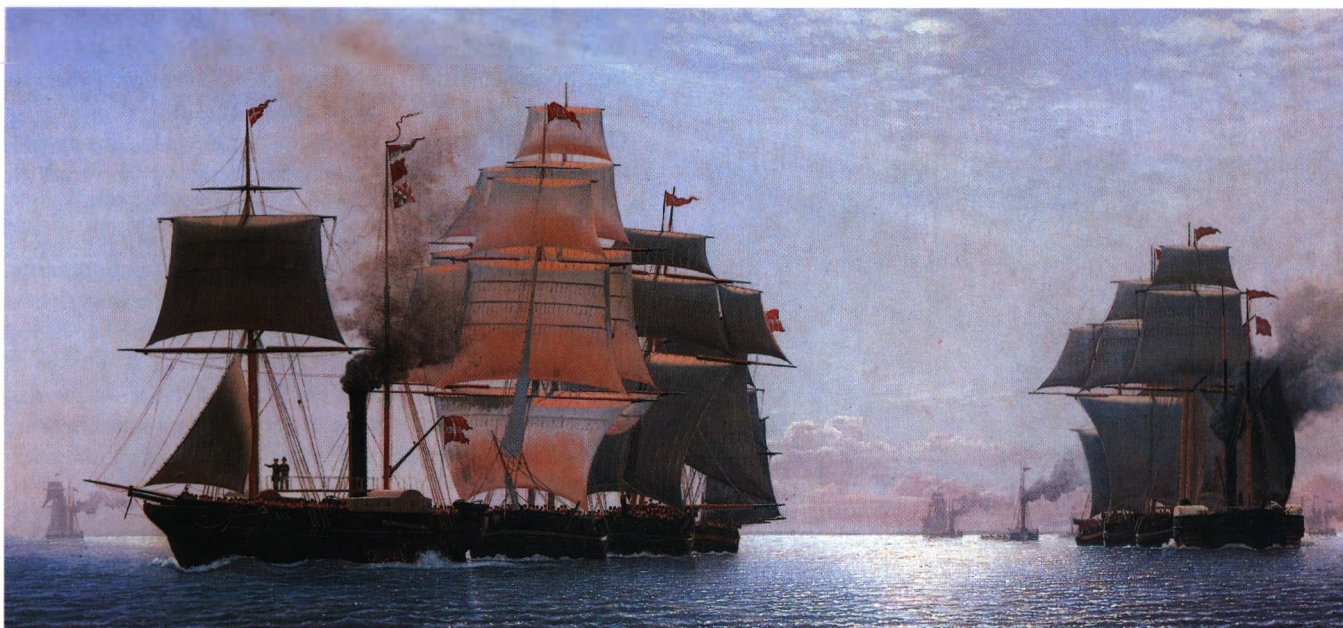
Det er en fastslået opfattelse i dansk historieskrivning, at slesvig-holstenerne den 23. marts indledte et længe forberedt oprør mod den danske regering og konge. Lige så rodfæstet er den slesvig-holstenske opfattelse, at deres handlinger ikke var et oprør, men en rejsning (Erhebung), fremprovokeret af dansk politik.

Vil man finde den *umiddelbare* årsag til prinsens handlinger den 23.-24. marts 1848, må den søges i København.

Den 20. marts om formiddagen fik man i København viden om et møde i Rendsborg den 18., hvor slesvigske og holstenske stænderdeputerede havde vedtaget at sende en deputation til kongen med de slesvig-holstenske krav, der omfattede en fri

Frederik VII (1848-1863). Der var store forventninger til Frederik VII, da han overtog enevoldsmagten ved faderens død den 20. januar 1848. I martsdagene blev han et samlingsmærke for den opspisende nationale stemning.

Transportflåden i Svendborg Sund 1848. Når det lykkedes Danmark at sende en hær til Slesvig i løbet af to uger, skyldtes det ikke mindst flådens transportvæsen. De nye dampskibe viste her deres store værdi ved at slæbe sejltransportskibene med tropperne ombord, således at man sparede tid og undgik problemer med forplejning under transporten. Ved krigsudbruddet rådede flåden over 14 større og 11 mindre sejlskibe, en rokanonbådsflotille på 87 fartøjer samt 6 dampskibe, af hvilke halvdelen dog var beregnet til postfart og derfor var uden armering.

forfatning, Slesvigs forening med Holsten og dets optagelse i Det tyske Forbund. På grundlag af disse oplysninger valgte Orla Lehmann at hævde, at der var udbrudt oprør i hertugdømmerne. Sammen med andre førende nationalliberale, bl.a. Tscherning, Clausen og Hvidt, indkaldte han til et of-

fentligt møde i Casino samme dags aften. Her lykkedes det de nationalliberale at få vedtaget en af Lehmann forfattet adresse til kongen, hvori han anmodedes om »uopholdeligt« at afskedige regeringen og vælge ministre, der var »Opgavens Storhed voksne« og kunne redde Danmark. Adressen sluttede med den utvetydige trussel: »Vi anraabe Deres Majestæt om ikke at drive Nationen til Fortvivlelsens Selvhjælp!«

Som vedtaget på Casinomødet samledes ved middagstid den næste dag 15-20.000 mennesker på Gammeltorv, hvorfra de gik til Christiansborg for at kræve en ny regering. Da havde Frederik VII allerede, på sin nyudnævnte gehejmestatsminister Bardenfleths foranledning, afskediget sine gamle mini-

Den 24. marts ankom Prinsen af Nør til Rendsborg Fæstning, hvor han oplæste en proklamation fra den provisoriske regering i Kiel om »revolutionen« i København. Garnisonen, og senere alle øvrige militære afdelinger i hertugdømmerne, tilsluttede sig den provisoriske regering. Hermed var oprøret en kendsgerning og borgerkrigen uundgåelig.

stre. Men at skaffe den nye regering, som »folkets røst« nede fra slotspladsen krævede, viste sig at volde betydelige vanskeligheder.

Da efterretninger om Casinomødet, folketøget til Christiansborg og regeringens afskedigelse nåede Kiel den 23. sidst på eftermiddagen, kunne man der næppe opfatte dem på anden måde end, at der var udbrudt revolution i København, således som det få dage forinden var sket i Berlin og Wien, og at den svage konge var i hænderne på et gades parlament. Der dannedes derfor en provisorisk regering, som skulle forsvare hertugdømmerne mod de forventede aktioner fra kon-

gerigets nye ledere, og i løbet af aftenen blev denne regering godkendt af en forsamling på Kiels rådhus. I regeringen sad de to konservative Prinsen af Nør og grev Reventlow-Preetz og de mere radikale Beseler, Bremer og Schmidt.

Om morgenen den 24. udsendtes fra Kiels rådhus en proklamation, der ikke var rettet mod kongen, men mod de nationalliberale, som på illegitim måde havde taget magten i København (dannelsen af den nye regering var endnu ikke kendt i Kiel). Der krævedes en forening af hertugdømmerne, men ikke en ophævelse af personalunionen med kongeriget. I proklamationen hed det, at hertugen (dvs. kongen) var »ufri«, fordi en folkebevægelse havde tvunget ham til at indtage en fjendtlig holdning til hertugdømmerne; det var derfor den provisoriske regerings opgave at forsvare hertugdømmernes ret og den arvede hertug (altså den danske konge) mod overgreb.

Anthon Frederik Tscherning (1795-1874). Tscherning blev krigsminister i Martsministeriet. Han var opvokset blandt arbejdere og håndværkere på Frederiksværk Kanonstøberi og Krudtfabrik. Dette prægede hans livsholdning og bragte ham i modsætning til det militære system. I 1842 havde han taget sin afsked fra hæren for at hellige sig politisk arbejde. Det var i høj grad hans fortjeneste, at de nationalliberale fik et økonomisk og socialt program. Som krigsminister i de hektiske martsdage lykkedes det ham på rekordtid at få udrustet og afsendt en hærstyrke til hertugdømmerne.

Hans Christoph Georg Frederik Hedemann (1792-1859). I marts 1848 udnævnte Tscherning Hedemann til chef for Overkommando. Dermed sprang Hedemann over samtlige generaler og oberster i hæren. Han accepterede dog kun udnævnelsen efter betænkningstid. Hedemann gjorde et solidt arbejde, men blev siden offer i et spil om kommandoforholdene mellem krigsministeriet og Overkommando.

I Kiel var man overbevist om, at den nye ledelse i København ville bruge magt imod den slesvig-holstenske rejsning, og derfor var en besiddelse af fæstningen Rendsborg med dens store garnison og righoldige arsenal nødvendig. Tidligt om morgenen den 24. marts afgik Prinsen af Nør derfor med Kiels garnison – 5. Jægerkorps – og 50 mand af borgervæbningen med et ekstratog til Rendsborg, hvor fæstningen blev taget ved at overrumple dens garnison og den kommanderende general.

Alle de øvrige garnisoner i hertugdømmerne gik i løbet af det følgende par dage over til den provisoriske regering. Så godt som alle menige og underofficerer forblev ved deres afdelinger og kæmpede for Slesvig-Holsten i den forestående krig. Af officererne gik 65 i slesvig-holstensk tjeneste, mens 94 forblev tro mod deres ed til kongen. Af alle den danske hærs afdelinger sluttede ca. en fjerdedel sig til den slesvig-holstenske rejsning.

Med »erobringen« af Rendsborg var en forhandlingsløsning nu umulig, og borgerkrigen uundgåelig.

Mens man i Kiel og Rendsborg den 23.-24. marts handlede på grundlag af oplysninger om, hvad der var sket i hovedstaden den 20. og 21. marts, var der i København, efter et kritisk døgn med uafbrudte forhandlinger mellem de nationalliberale ledere og kongens rådgivere, endelig ved middagstid den 22. blevet dannet en regering. Til den under de givne forhold særligt vigtige post som krigsminister valgtes den afskedigede kaptajn af artilleriet A.F. Tscherning, der politisk tilhørte frihedsbevægelsens venstrefløj. For at overtage ministerposten havde han stillet fordringer, som han selv indrømmede »gik meget vidt«: Kongen måtte ophøre at være øverste krigsherre, og overlade ansvaret og myndigheden til krigsministeren, som skulle være berettiget til at tage sin afsked, hvis kongen ikke godtog hans forslag, om han så foreslog, at den prins, der stod tronen nærmest, skulle gå af eller underordne sig. Det fremgår tydeligt, at Tscherning, og for den sags skyld også hans efterfølger i embedet C.F. Hansen, betragtede sig som hærens eneste og højeste chef med ret til også at gribe ind i Overkommandoens både strategiske og taktiske dis-

Verner Hans Frederik Abrahamson Læssøe (1811-1850). En af Tschernings første handlinger som krigsminister var at udnævne Læssøe til stabschef for hæren. Derved sprang Læssøe en række ældre officerer over. Megen af den ros, hæren fik det første krigsår, kan tilskrives hans utrættelige virke for at dygtiggøre hæren. Læssøe faldt i Istedslaget den 25. juli 1850 i spidsen for sin bataillon.

positioner; dermed var det på forhånd givet, at der ville opstå alvorlige kompetancestridigheder mellem den politisk ansvarlige minister og den militært ansvarlige Overkommando. Det medførte også, at de personlige uoverensstemmelser mellem de overordnede politiske og militære agerende voksede til konflikter med uheldige følger for krigsførelsen.

I den nye regerings første møde drøftedes de militære foranstaltninger, som for længst var påbegyndt af den gamle regering, og som Tscherning nu med stor energi gik i gang med at fuldføre. Til øverstkommanderende valgte han den 55-årige oberst Hedemann, der udnævntes til generalmajor (hvorved han forbigik samtlige generaler og oberster), og som Overkommandos stabschef med vidtgående beføjelser havde han forinden ansat den 36-årige kaptajn Læssøe, der var hans tidligere elev og protegé og en af de få officerer, der havde nationalliberale anskuelser. Læssøe blev en af Treårskrigen dygtigste officerer med sjældne feltherreevner.

Den hær, som i de første april dage mødte under fanerne, byggede på hærloven af 1842, der havde reduceret og i nogen grad effektiviseret Frederik VI's gamle hær. Hæren rekrutteredes udelukkende af bondestanden og bestod efter 1842-loven af en »stående hær« med 4 års tjeneste i linjen og 4 år i krigsreserven. Fodfolket var organiseret i 23 batailloner, nemlig Livgarden, 17 infanteribatailloner og 5 jægerkorps. Kava-

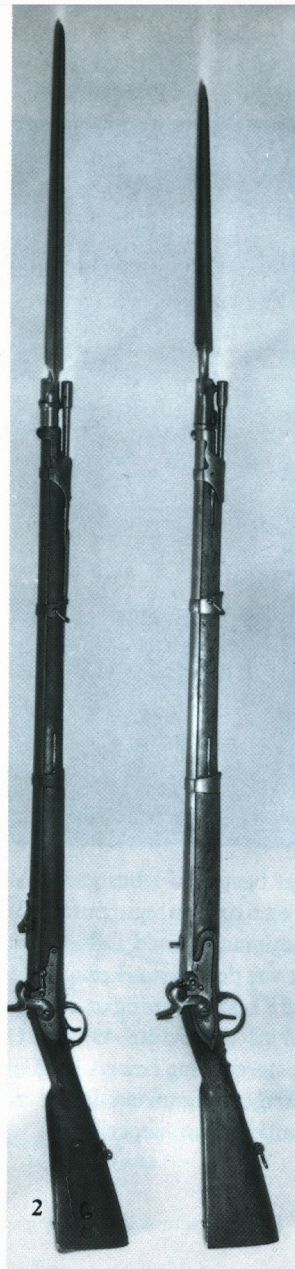
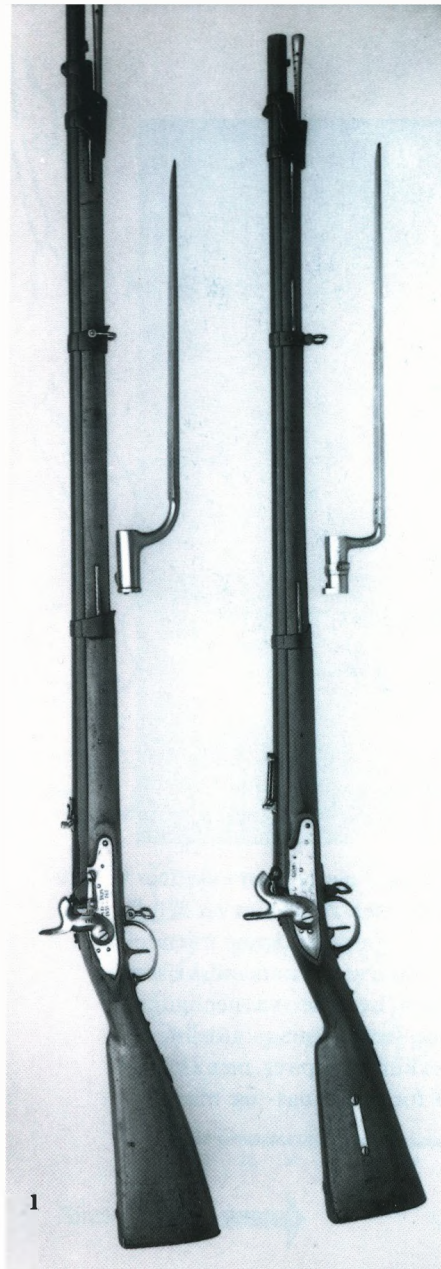
De danske og slesvig-holstenske feltogsplaner 1848.

Den danske overkommandos plan for hærens indledende operationer gik ud på at samle hovedstyrken, »Det norske Armékorps«, ved Kolding og derfra marchere sydpå, mens en mindre styrke, »Flankekorps«, skulle rykke fra Als over Sundeved og dér forene sig med hovedstyrken. For slesvig-holstenerne var opgaven snarest at rykke nordpå for at vinde befolkningens tilslutning i hele Slesvig. De to modstandere mødte hinanden i terrænet nord for Flensborg den 9. april 1848.

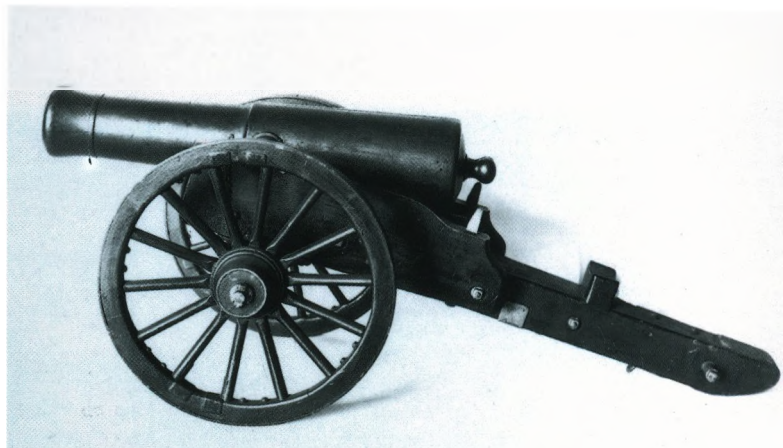
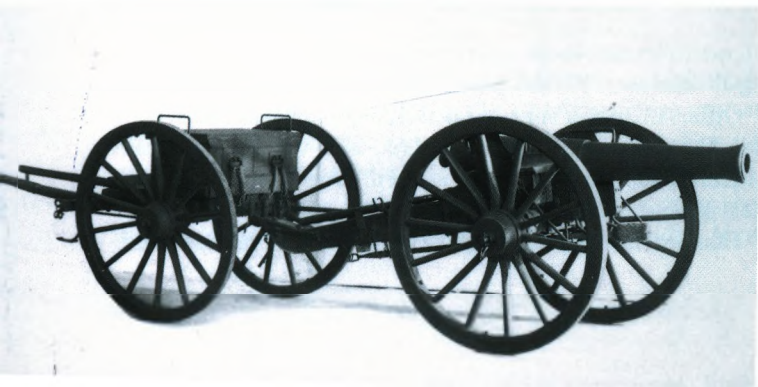
Kong Frederik VII ved Sønderborg 1848. Efter slaget ved Slesvig den 23. april 1848 blev hovedparten af den danske hær trukket tilbage til Dybbøl og Als. I majdagene besøgte kongen de danske tropper. På billedet ses Frederik VII ved et kystbatteri nord for Sønderborg. Kongen, der har en lyseblå kappe løst hængende over skulderen, kikker over mod Sundeved. I baggrunden ses Sønderborg Slot og byens lave huse. Foran slottet ses den afbrudte pontonbro og i sundet en rokanonbåd.

leriet bestod af 1 hestgarde-eskadron, 2 gardehusar-eskadroner og 6 dragonregimenter à 4 eskadroner. Artilleriet var delt i 2 regimenter med i alt 12 batterier. Foruden denne stående hær var der forstærkningen, der bestod af en fastmandsklasse med 8 års tjeneste og en reserveklasse, hvori den værnepligtige stod til det fyldte 45. år. Denne forstærknings afdelinger eksisterede dog i marts 1848 endnu kun på papiret, men i løbet af krigen organiseredes et antal forstærknings- og reservebatailloner og -jægerkorps.

- 1: Den danske hær manglede stort set alle former for våben og udrustning i de hektiske martsdage i 1848. De bedste våben og den bedste udrustning lå i Rendsborg, fordi arsenalet her skulle forsyne det holstensk-lauenburgske kontingent til den tyske forbundshær. Det blev derfor nødvendigt at bruge alle våben til rådighed i Københavns Arsenal. En dansk konstrueret tapriffel var netop sat i produktion i 1848, og der gik tid, inden den fandtes i tilstrækkeligt stort antal. Ved krigens udbrud var infanteriets hovedvåben de til perkussion ombyggede glatløbende flintelåsmusketter M.1822 og M.1828 (venstre).
- 2: Tapriffel M.1848 kom først i brug fra 1849. Jægerkorpset fik dog allerede i 1848 udleveret en tapriffel, nemlig Riffelmusket M.1831 ombygget til tapriffel.
- 3: Rytteriets flintlåsvåben blev i løbet af 1849 erstattet med nye perkussionsvåben, nemlig Karabin M.1848 og Pistol M.1848.
- 4: Danske ryttervåben ved krigsudbruddet i 1848. Flintlåskarabin M.1830 og Flintlåspistol M.1806. Som følge af våbenmangel var den danske hærs bevæbning yderst blandet ved krigsudbruddet.

6 pds kuglekanon af system 1834 (Fibiger) i feltlavet og med forstilling. Kanonens effektive rækkevidde var ca. 600 m. System 1834 omfattede alle typer artilleri. Feltartilleriet bestod af 6 og 12 pds kuglekanoner samt 12 og 24 pds granatkanoner. I et let feltbatteri indgik 6 stk. 6 pds kuglekanoner og 2 stk. 12 pds granatkanoner. System 1834 var et godt skytssystem, der på én gang markerede højdepunktet og afslutningen på det glatløbende forladeartilleris æra. Under Treårskrigen viste det danske artilleri sig fuldt på højde med modstandernes.

84 pds let granatkanon af system 1834 (Fibiger) i belejringslavet. Kanonens max. rækkevidde var ca. 3.000 m; den effektive skudvidde var imidlertid mindre end 1.000 m. Den skød med granater, som var beregnet til at sprænge i skudbanen. Ved slesvig-holstenernes overtagelse af Rendsborg i 1848 faldt 20 stk. 84 pds lette granatkanoner i deres hænder. En del af disse blev anvendt under belejringen af Fredericia i 1849, hvor man også fra dansk side benyttede denne skytstype. Ved sejren den 6. juli 1849 tilbageerobredes mange af kanonerne.

Ifølge planen skulle hærens hovedstyrke, kaldet »Det nørrejske Arméekorps«, samles ved Kolding og derfra i begyndelsen af april under Hedemann rykke sydpå, mens en mindre styrke, »Flankekorpsset«, under oberst (senere general) Schleppegrell skulle gå fra Als gennem Sundeved og forenes med hovedstyrken. De to korps var på henholdsvis 7.200 og 3.800 mand.

De styrker, Prinsen af Nör rådede over, var naturligvis alt for små til at hamle op med den danske hær, selvom han havde indkaldt alle de hjemsendte årgange til og med 8. årgang. Den provisoriske regering havde den 27. marts opfordret til dannelse af frikorps, af hvilke der i løbet af få dage opstod fire med tilsammen ca. 1.000 mand. Senere kom der yderligere frikorps

Dybbøl den 5. juni 1848. Efter de indledende slag ved Bov og Slesvig var de danske styrker blevet trukket tilbage til Sundevad og Als. Den 5. juni var den hannoveranske konges fødselsdag, og det ønskede tyskerne at fejre med en sejr. De angreb ved middagstid, og danskerne måtte vige. Men da den danske reserve nåede frem, gik 12.000 danske soldater til modangreb og »som en blodrød Sky« væltede de ned over Dybbøl Bjerg. Maleriet er Jørgen Sonnes første billede fra krigen og er ren krigsromantik, for Sonne havde endnu ikke overværet krigen gru.

til, men allerede i krigens første måneder viste de fleste af dem sig at være mere til besvær end til nytte og blev derfor opløst.

Officersmanglen var stor i den slesvig-holstenske hær, men den blev afhjulpet på forskellig vis, især ved 50 preussiske officerer, som ankom i løbet af april. Den 8. april talte den slesvig-holstenske hær 6.150 mand.

Den provisoriske regering krævede, at hæren snarest skulle

Dybbøl den 5. juni 1848. Efter slaget ved Slesvig den 23. april 1848 fulgte den tyske hær efter den danske og gik i stilling omkring Dybbøl. Herfra blev de den 28. maj 1848 kastet tilbage af danske tropper. Den tyske overkommando besluttede at tilbageerobre det tabte terræn, og den 5. juni iværksatte man et angreb, som imidlertid blev afvist af danskerne. Under disse kampe blev det danske infanteri godt støttet af artilleriet. Forrest i billedet ses en feltkanon under fremrykning. I baggrunden er dansk infanteri formeret i skyttekæder, og til højre ses Dybbøl Mølle.

rykke nordpå for at vinde slesvigernes respekt og tilslutning. Dette skete trods prinsens energiske og letforståelige protest, da han indså det farlige i at lade en så lille styrke, hvis udrustning og kommandoforhold endnu ikke var bragt i orden, forlade Rendsborgs beskyttende fæstning for at vove sig i kamp med en sandsynligvis langt stærkere modstander. Men i

slutningen af marts afmarcherede den lille hær under kommando af prinsens stedfortræder, oberst Krohn, og i de første dage af april opstillede han sine afdelinger i terrænet nord for Flensborg ved landsbyen Bov og langs Krusåen, der løber ud i Flensborg fjord ved Kobbermølle og Wassersleben.

Da han den 6. april fik underretning om, at danskerne havde landsat større styrker (det drejede sig om en bataillon) på halvøen Holdnæs i Flensborg fjord, følte han sig så truet af omringning, at han sendte tre batailloner og et frikorps, det vil sige næsten en tredjedel af hele sin hær, ud til Glücksborg for at kunne standse et eventuelt dansk flankeangreb østfra og syd om Flensborg.

General Hedemanns og kaptajn Læssøes plan gik i korthed ud på med hærens hovedstyrke at angribe og til dels fastholde

den slesvig-holstenske hær i dens stillinger, medens Kavaleribrigaden og en infanteribrigade skulle marchere vest om Bov og fjendens venstre flanke, trænge frem til Flensborg og dér spærre fjendens tilbagetog. Med nedkæmpelsen af slesvig-holstenernes hær ville deres oprør være knust, før de tyske hjælpetropper kunne nå at gribe ind, og krigen ville dermed være afsluttet.

Den 9. april om formiddagen rykkede de danske afdelinger frem til angrebet. Nordøstfra gik avantgarden – 3. Jægerkorps, 12. Bataillon og et halvt batteri (4 kanoner) – under oberstløjtnant Magius frem mod Bov og erobrede byen efter en hård kamp. 1. Jægerkorps sammen med et par kompagnier af 5. og 9. Bataillon angreb østfra det skovbevoksede terræn omkring Kobbermølle, der forsvaredes af major Michelsen med et slesvig-holstensk jægerkorps forstærket med et kompagni og Kieler-studerne. Tæt bag de danske angrebskolonner fulgte resten af afdelingerne, der blev sat ind under de følgende kampe. Slesvig-holstenerne gik tilbage fra Bov til en stilling ved Nyhus, men opgav kort efter også denne og fortsatte tilbagegangen dels til landsbyen Harreslev og dels til Flensborgs nordkant. Harreslev blev erobret af Bülow's 1. Brigade – 1., 2. og 11. Bataillon – som efter en anstrengende march gennem et vanskeligt terræn havde måttet opgive den store svingning vest om slagmarken og i stedet tage retning mod det nordlige Flensborg. Kavaleribrigaden nåede heller ikke frem i ryggen på den slesvig-holstenske hær, som nu til dels i opløst tilstand gik sydpå og således undslap det danske omringningsforsøg.

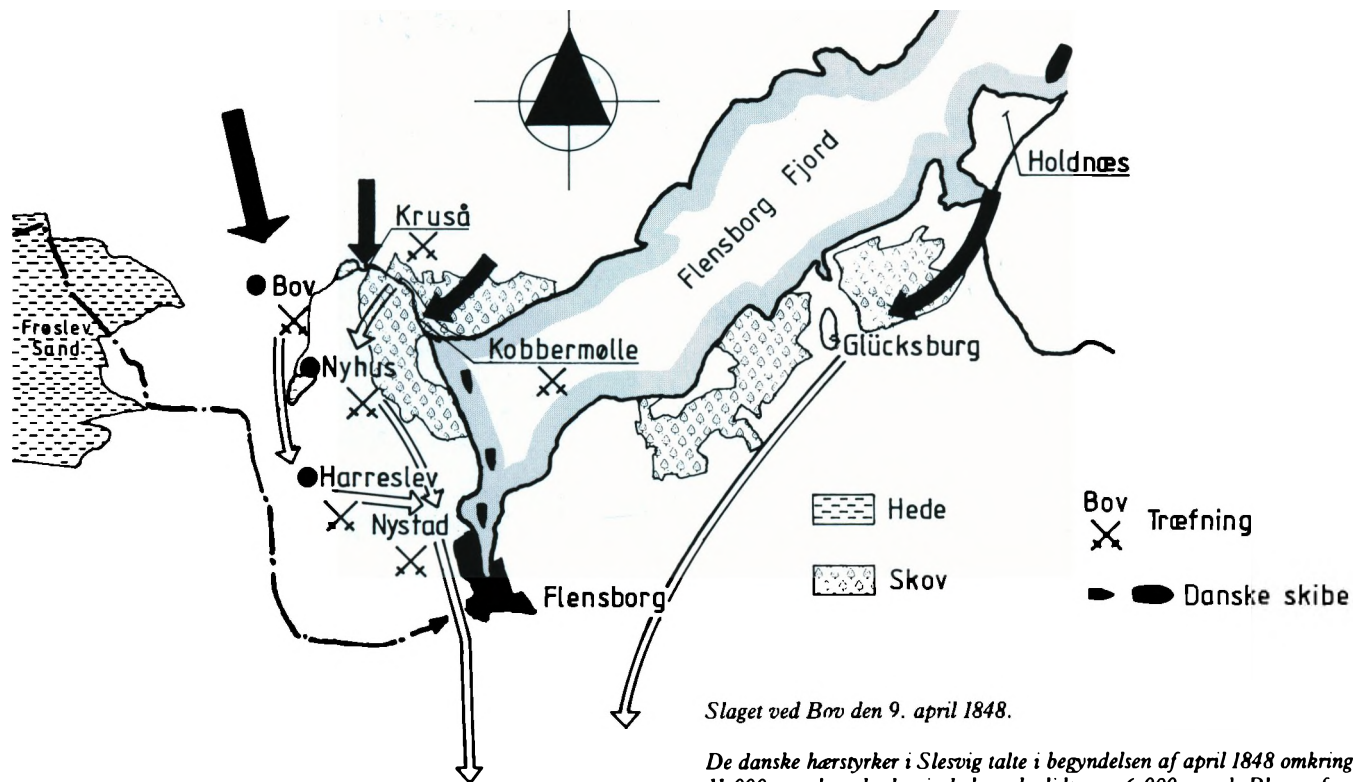
Imellemtiden havde major Michelsen med sine jægere og studenter en lang tid modstået det danske angreb, idet general Krohn havde undladt at beordre ham tilbage, da hovedstillingen var opgivet. Nu pressede de danske tropper så hårdt på, at Michelsen måtte redde sig tilbage, men da en strækning af

vejen gik tæt på kysten af Flensborg fjord, blev hans folk beskydt af artilleriet fra de danske orlogsskibe, der lå kun 5-600 meter ude i fjorden, og kort efter blev de angrebet sydfra af 1. Bataillon under Olaf Rye. Hele denne slesvig-holstenske styrke blev dræbt, såret eller taget til fange.

Det var på begge sider gamle danske afdelinger, der havde

Danske kunstnere deltog i mange af krigsbegivenhederne. Grebet af stemningen havde de meldt sig som frivillige eller fulgte hæren som bataljemalere. Det er deres fortjeneste, at vi her for første gang kan følge krigens dagligliv på ganske tæt hold. Deres billeder er samtidige, nøjagtige og skildrer med varme den danske soldat. Niels Simonsen og F.C. Lund lavede en pragtfuld serie, »Scener af Livet i Feltet«, hvoraf der i denne bog vises seks. Her således Niels Simonsen: »Dobbelte Vedetter«. Danske forposter ikklædt halstørklæder hjemmefra og solide private støvler. Brødposen og brændevinsdunken er inden for rækkevidde.

Slaget ved Bov den 9. april 1848.

De danske hærstyrker i Slesvig talte i begyndelsen af april 1848 omkring 11.000 mand og de slesvig-holstenske lidt over 6.000 mand. Planen for den danske hærts indsættelse var i store træk følgende: Mens hovedstyrken fastholdt fjenden i centrum af hans stilling ved Bov, skulle en mindre styrke foretage en omgående bevægelse omkring fjendens venstre flanke for at trænge ned mod Flensborg og således spærre hans tilbagetog. Imens skulle flåden yde hæren ildstøtte og bekæmpe fjendens højre flanke. Endvidere blev det besluttet at landsætte en lille styrke ved Holdnæs for at trække fjendelige tropper væk fra hovedstillingen. Aflædningsmanøveren lykkedes, derimod gik det mindre godt med flankeroperationen. Danskerne vandt alligevel, fordi de kunne kaste overlegne styrker ind i centrum, hvor kampen blev afgjort.

kæmpet mod hinanden. I deres historie stod indskrevet navnene på valpladser, hvor de i tidligere tider havde kæmpet side om side: Helsingborg, Landskrona, Stralsund, Gadebusch, Sehested osv. Nu kastede de sig mod hinanden i lydighed mod befalinger fra to regeringer, der havde sendt dem i kamp for en politik, der udsprang af den samme idé, men forkyndtes på hvert sit sprog. Soldaterne på begge sider gjorde også ved Bov deres pligt og kæmpede tappert, indtil den talmæssigt underlegne slesvig-holstenske hær var slået på et flugtlignende tilbagetog, der ikke standsede før Rendsborg.

Hvor ulige kampen havde været fremgår af tabstallene. Slesvig-holstenerne havde 30 faldne, 143 sårede, der alle blev taget til fange, og 780 usårede fanger, i alt 923 mand eller 16% af hæren. De danske tab var 16 faldne og 78 sårede, i alt 94 eller 0,8%. I den tids krige måtte mange sårede i realiteten regnes

Bov den 9. april 1848. Slaget ved Bov var det første sammenstød mellem den danske hær og slesvig-holstenerne. Den slesvig-holstenske hær var af politiske grunde blevet tvunget i offensiven. Selvom forstærkninger var på vej fra Tyskland, marcherede hæren nordpå. Her blev den mødt af den danske hær, der var den klart overlegen i mandskab og materiel. Efter heftige kampe måtte slesvig-holstenerne i opløsning søge mod syd.

blandt de faldne, fordi de døde af deres sår i løbet af få dage. Eksempelvis kan nævnes, at af de syv sårede slesvig-holstenske officerer døde de fire kort efter slaget.

Da den slagte hær nåede Rendsborg, blev den modtaget af de tyske styrker, som i flere dage havde stået klar til at komme dem til undsætning.

Det var en preussisk division på 12.000 mand og en forbundsdivision på 10.000 mand, bl.a. hannoveranere, mecklenburgere og braunschweigere. I ly af de tyske divisioner blev

Friederich Heinrich Ernst Wrangel (1784-1877). Wrangel førte overkommandoen over de tyske forbundsstyrker, der blev sendt til undsætning for slesvig-holstenerne. Ligesom de danske hærførere var Wrangel ofte udsat for politisk indblanding i sine militære dispositioner. Som preussisk officer skulle han samordne forbundshederne og de slesvig-holstenske enheder, en vanskelig opgave han løste på bedste vis.

den slesvig-holstenske hær reorganiseret og bragt op på 9.000 mand. Øverstkommanderende for alle disse styrker var den preussiske general Wrangel.

Den danske hær, der havde opgivet at forfølge slesvig-holstenerne den 9. april, nåede først den 11. om aftenen til Slesvig by. Hæren, der havde fået sine afdelinger på krigstyrke og var blevet forøget med garden til fods, talte 12.000 mand.

Dannevirkestillingen var 15 kilometer lang og umulig at besætte og forsvare med en hær af den størrelse, og krigsminister Tscherning havde derfor instrueret Overkommandoen om »kraftigt at forsvare« stillingen ved Slesvig, men blev hæren tvunget til at opgive denne, skulle den »gå kæmpende tilbage fra stilling til stilling indtil Bov« eller med andre ord længst muligt yde et frontalforsvar af den jyske halvø. I øvrigt indskærpede Tscherning gentagne gange, at Overkommandoen ikke måtte sætte hærens eksistens på spil ved Slesvig.

Efter en grundig rekognoscering af terrænet besluttede Hedemann og Læssøe at gøre det skovbevoksede bakkeparti mellem Gottorp og Hysby langt bag ved Dannevirke til hovedstillingen og der føre en henholdende kamp, før de trak hæren nordpå med udnyttelse af de forsvarsmuligheder terrænet frembød.

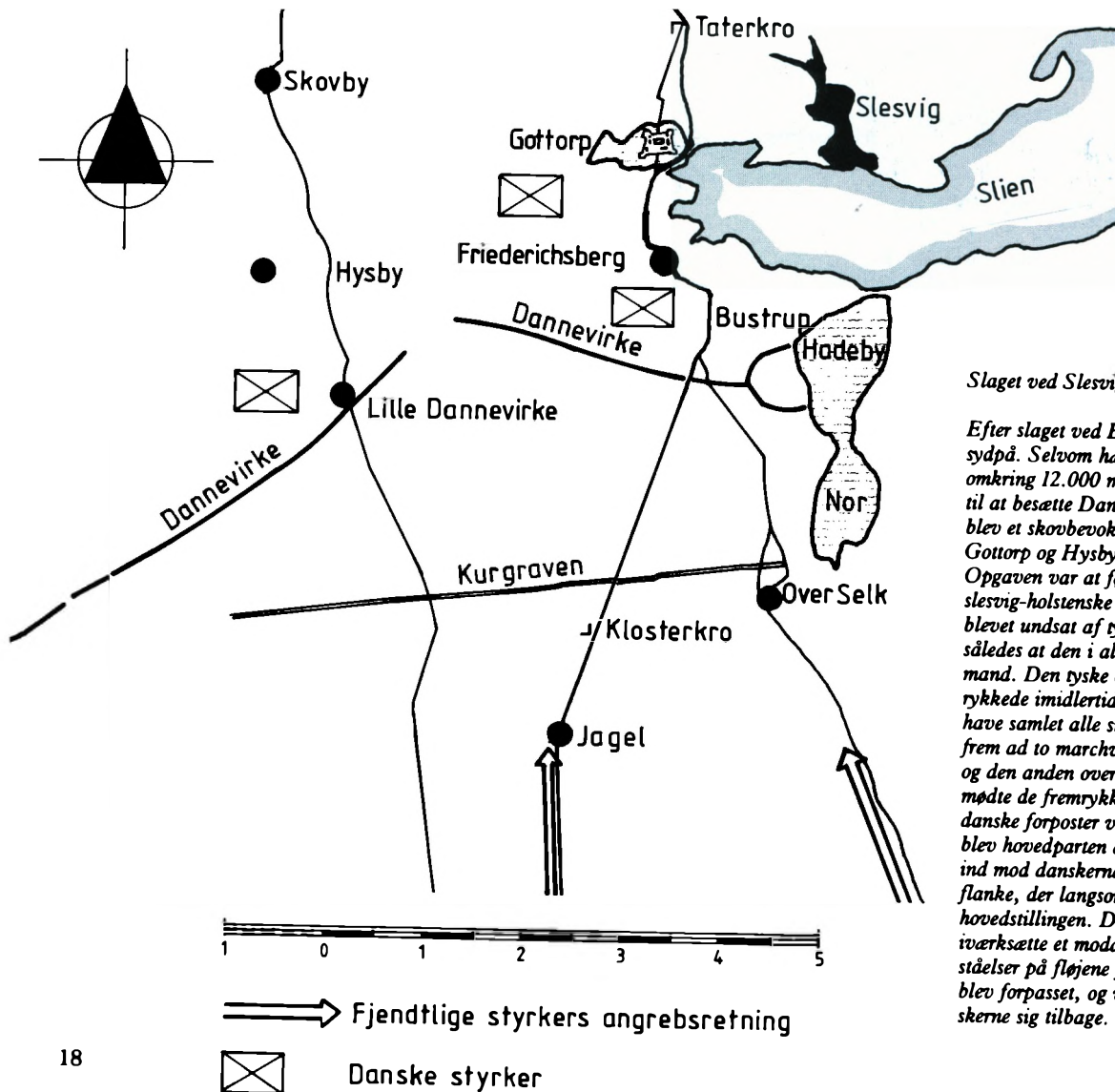
Påskedag den 23. april sendte general Wrangel den preussiske division under generaløjtnant fyrst Radziwill frem mod Slesvig. Divisionen havde to brigader, den ene under general Möllendorff gik ad den gamle Rendsborg landevej over Brekendorf og Over Selk, den anden under general Bonin fulgte den vestligere Rendsborg chaussé over Jagel og Klosterkro. Begge veje mødtes ca. 250 meter nord for Dannevirkes forbindelsesvold til halvkredsvolden og førte derfra gennem Bustrup og Friedrichsberg forbi Gottorp Slot og Slesvig by videre nordpå.

Når de to brigader nåede det såkaldte Kovirke (eller Kurgraven) skulle de standse op, og Möllendorff skulle besætte Kovirke, mens Bonin skulle samle sin brigade vest derfor ved landsbyen Lille Dannevirke. Selve angrebet på den danske hær skulle foretages den følgende dag.

Som reserve bag Möllendorffs brigade marcherede langt bagude omtrent 3.000 forbundstropper og noget tættere bag Bonins brigade fulgte Prinsen af Nör med omtrent 4.000 slesvig-holstenerne.

Wrangel ville ikke afvente resten af forbundsdivisionen, der var under march gennem Holsten, da han anså den danske hær for så svag, at de 20.000 mand let kunne nedkæmpe den. Det viste sig at være hans første fejltagelse den dag; den anden var, at han troede sig i stand til at lede sine styrkers kamp, når de i to kolonner ad hver sin vej var rykket frem til angrebet.

Da den preussiske højre kolonne ikke mødte danske tropper ved Over Selk, sendte dens avantgarde en fortrop på

Slaget ved Slesvig den 23. april 1848.

Efter slaget ved Bov rykkede den danske hær sydpå. Selvom hæren nu var bragt op på omkring 12.000 mand, var den stadig for lille til at besætte Dannevirkestillingen. I stedet blev et skovbevokset bakkeparti mellem Gottorp og Hysby valgt som hovedstilling. Opgaven var at føre henholdende kamp. Den slesvig-holstenske hær var i mellemtiden blevet undsat af tyske forbundstropper, således at den i alt rædede over ca. 30.000 mand. Den tyske øverstkommanderende rykkede imidlertid straks nordpå uden at have samlet alle sine styrker. Man rykkede frem ad to marchveje. Den ene gik over Jagel og den anden over Over Selk. Den 23. april mødte de fremrykkende preussiske tropper de danske forposter ved Bustrup. Efterhånden blev hovedparten af de fjendtlige soldater sat ind mod danskernes fremskudte venstre flanke, der langsomt trak sig tilbage mod hovedstillingen. Danskerne skulle netop til at iværksætte et modangreb, da en række misforståelser på sløjene forhindrede dette. Chancen blev forpasset, og ved aftenstide trak danskerne sig tilbage.

halvandet kompagni frem over Vedelspang og halvkredsvolden. Øst for Bustrup kom den i så hidsig kamp med danske forposter, at den preussiske avantgardes chef, oberstløjtnant v. Waldersee, i modstrid med sin ordre sendte forstærkning frem til fortroppen; danskerne fik nu også forstærkning, og Waldersee kastede yderligere infanteri og et par kanoner frem.

Da den danske overkommando fik meldinger om de store tyske styrkers fremrykning og kampene ved Bustrup, måtte den opfatte det som et umiddelbart forestående angreb, og ifølge dispositionen skulle den danske avantgarde så optage kampen ved Bustrup, mens resten af hæren skulle gøre klar til at tage hovedkampen i Gottorp-Hysby stillingen.

Avantgardens 3. Jægerkorps og 12. Bataillon gik derfor frem gennem Bustrup og drev de forreste preussiske kompagnier tilbage til halvkredsvolden. 3. Jægerkorps besatte Dannevirkes forbindelsesvold, og 12. Bataillon stod ved Risbjerg som reserve for jægerne.

Oberstløjtnant Waldersee fortsatte imidlertid med at sende større troppeenheder frem, så efterhånden var det meste af Möllendorffs brigade revet ind i kampen, uden at Wrangel havde forhindret det. Da den danske avantgarde ikke længden ville kunne holde stand mod overmagten, gav Overkommandoen Bülow's 1. Brigade ordre til at angribe den preussiske brigades venstre flanke.

General Wrangel blev nu så betænkelig ved denne uønskede udvikling, at han sendte ordre til general Bonins brigade om at komme Möllendorff til assistance. Ordren nåede Bonins bageste regiment, der var på march vestpå, og uden at lade ordren gå videre, lod regimentets chef, major Steinmetz, gøre omkring og ilede mod Bustrup, hvor regimentet kom i ryggen og flanken på Bülow's brigade, der måtte trække sig noget tilbage. Imens fortsatte Bonin intetanende marchen med resten af sin brigade.

Slesvig den 23. april 1848. Efter nederlaget ved Bov den 9. april var slesvig-holstenerne søgt tilbage til Rendsborg, hvor der stod en tysk forbundsdivision. Danskerne fulgte langsomt efter og nåede Slesvig den 11. april. Den danske hær talte ca. 12.000 mand og de forenede tyske styrker ca. 30.000 mand. Med 20.000 mand – slesvig-holstenerne og preussere – angreb Wrangel den 23. april den danske hær, som han på baggrund af slesvig-holstenske meldinger havde undervurderet. Selvom den danske hær måtte vige for overmagten, kæmpede den med så stor tapperhed, at slaget ved Slesvig regnes for et af de mest hæderfulde i dansk krigshistorie. Billedet viser en episode fra slaget, hvor eskadronen Würtzen af 6. Dragonregiment redder to danske kanoner fra at falde i fjendens hænder.

Under denne første fase af slaget havde Wrangels underansførere efterhånden indviklet det meste af hans hær i kampe mod den danske hærs fremskudte venstre fløj, og slaget kunne ikke standses, men måtte fortsættes med improvisationer på stedet.

Efterhånden bevægede kampene sig op mod den danske hovedstillings centrum, og Overkommandoen, der i modsæt-

Oversø den 24. april 1848. Efter slaget ved Slesvig trak den danske hær sig tilbage, og da man mente, at tyskerne ikke ville optage forfølgelsen, var man lemfældig med sikringen. Wrangel beordrede imidlertid forbundsdivisionen, der endnu ikke havde været i kamp, til at optage forfølgelsen. Ved 16-tiden indhentede de mecklenburgske dragoner den danske bagtrop, der bestod af 2. Jægerkorps. Korpsset søgte ud i en mose, hvor dragonerne ikke kunne følge efter og opretholdt her kampen, til mørket faldt på.

ning til Wrangel havde bevaret overblikket over situationen, kaldte nu friske batailloner frem, som, til dels under rasende nærkampe om gården Annettenhöhe, bragte den preussiske fremstormen til ophør. Om eftermiddagen ved 16-tiden besluttede Hedemann og Læssøe at udnytte standsningen i kampen til at sætte et stort modangreb ind; men just som orderne til fremrykning skulle afsendes, indløb der melding fra oberst Juel, at han med garden havde forladt Gottorp Slot, der var stillingens solide venstre flanke. Juel var marcheret nordpå til

Slesvig by på grund af et rygte om fjendtlige tropper dér. Rygtet viste sig at være falsk, men inden garden var kommet tilbage til Gottorp, var tidspunktet for modangreb forpasset, og samtidig var kavaleriet, der under en anden oberst Juel skulle sikre højre fløj, gået tilbage bag Skovby.

Mørket var begyndt at sænke sig over slagmarken, og Overkommandoen trak hæren ud af kampen, så den i god orden kunne gå tilbage til egnen omkring Taterkro, hvor den efter et kort hvil fortsatte til en forberedt stilling mellem Arnholt sø og Langsø.

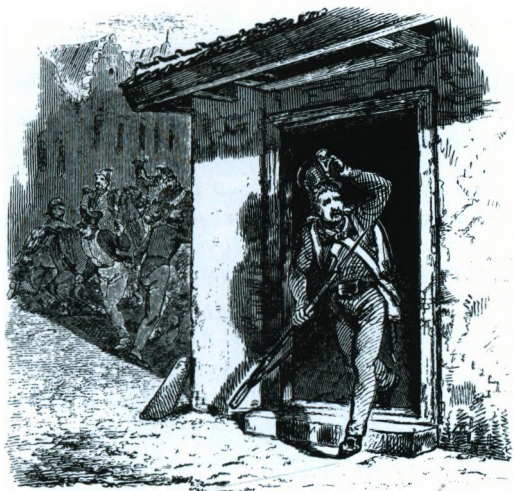
Selv om hæren til sidst måtte vige for overmagten, blev slaget ved Slesvig en af de særligt hæderfulde dage i dansk krigshistorie. Soldaterne havde kæmpet med stor tapperhed, og deres foresatte havde foregået dem med et godt eksempel. Hedemanns og Læssøes ledelse af slaget er med rette blevet fremhævet som forbilledlig.

Desværre blev den berømmelige dag efterfulgt af en uheldig andendag. I den tro at fjenden ikke ville optage forfølgelsen den 24. april besluttede Overkommandoen at lade de trætte soldater gå i kantonement i Flensborg i stedet for at lade dem bivakere i Bovstillingen, og ud fra den samme tro nøjedes den med en temmelig lemfældig ordning af forposttjenesten. Men Wrangel havde sendt sine hannoveranere og de andre forbundstropper, der ikke havde deltaget i slaget dagen før og var friske og udhvilede, frem til forfølgelse. Ved 16-tiden ramte de overraskende de danske forposter ved Oversø. Det danske 2. Jægerkorps, der var posteret her, forsvarede sig længe mod overmagten, indtil to af dets kompagnier blev taget til fange efter at være omringet og have bortskudt al ammunitionen.

Nogle dragoner reddede sig nordpå og alarmerede Flensborg med råbet: »Preusserne er her!« Resultatet var panik. De søvndrukne soldater strømmede i uorden nordpå ud af byen;

men det lykkedes dog ret hurtigt officererne at få standset panikken og bragt afdelingerne til ro.

Uheldigvis opstod der vilde rygter om hærens opløsning og tyskernes drabelige fremfærd, og dem tog krigsminister Tscherning i første omgang for deres pålydende med det til følge, at han kom i tvivl om Overkommandoens evne til at løse den givne opgave. Han sendte derfor generalintendanten, oberst, kort efter general, C.F. Hansen, til Als med uindskrænket fuldmagt til på krigsministerens vegne at træffe alle de foranstaltninger, han anså for rigtige. Det førte uundgåeligt til en kompetancestrid mellem hærens overkommando og

Selvom 2. Jægerkorps havde stoppet den forfølgende forbundsdivision ved Oversø den 24. april 1848, blev de danske styrker i Flensborg grebet af panik, da de hørte de alarmerende råb om den uventede tyske fremrykning. I worden strømmede enhederne ud af byen, men det lykkedes dog ret hurtigt at få bragt hæren til orden igen.

Krigsministeriet, der stod på under hele Treårskrigen (og blev genoptaget i 1864). Særlig uheldigt var det, at Hansen og Læssøe straks tørnede sammen og kom i en skarp saglig og personlig strid om de militære forholdsregler.

Efter panikken i Flensborg havde Overkommandoen opgivet Bovstillingen og ført hovedparten af hæren til Als. Kavaleriet samt en bataillon og et batteri gik nordpå mod Kongeågrænsen. Wrangel lod forbundsdivisionen under general Halkett rykke ud i Sundeved, mens han selv besluttede at rykke op i Nørrejylland med de preussiske og slesvig-holstenske styrker. Dette modsatte Prinsen af Nør sig, idet han gjorde opmærksom på, at en overskridelse af kongerigets grænse helt ville forandre den politiske situation, for hertugdømmerne havde ikke til hensigt at angribe Danmark, men kun at sikre deres land mod danske overgreb. Wrangel afviste imidlertid prinsens indvendinger, og den 2. maj gik han med både preussere og slesvig-holstenere over grænsen og besatte det sydlige Nørrejylland, hvor han udskrev en krigsskat på 4 millioner rigsdaler. Begrundelsen herfor var, at det skulle opveje de tab, som den danske flådes blokade af nordtyske havne påførte tysk handel. Wrangel nåede dog ikke at indkassere pengene, for den russiske regering reagerede omgående mod den tyske indmarch i kongeriget, og den 25. maj måtte generalen efter ordre fra Berlin gå tilbage over Kongeågrænsen.

Også Sverige havde reageret på indmarchen ved at sende et troppekontingent på 4.500 mand til Fyn.

Imidlertid havde Hedemann og Læssøe fået krigsministerens godkendelse af deres plan om et fremstød fra Als ind i Sundeved for at drive general Halketts forbundsdivision tilbage mod sydvest og samtidig true preussernes og slesvig-holstenernes forbindelseslinjer sydpå. Men den 26. maj trak Tscherning sin godkendelse tilbage og skrev til Overkommandoens, at da Wrangel havde rømmet Nørrejylland på grund af

diplomatiske forhandlinger, var det nok bedst at underordne sig diplomatiet og ikke svække dets bestræbelser ved krigshandlinger. Inden brevet nåede Overkommandoen, var hæren imidlertid den 27. maj overført fra Fyn til Als og stod klar til angreb den følgende dag.

Da general Hedemann om aftenen den 27. modtog brevet, fandt han det uheldigt at aflyse aktionen, netop som den stod i begreb med at løbe af stabelen; han ville dog begrænse målsætningen til en erobring af Dybbølbanke-stillingen med dens nærmeste foranliggende terræn.

Om formiddagen den 28. maj gik 14.000 mand over Alssund til det brohoved, vi havde beholdt på Sundeved-siden, og kl. 12 gik general Hansens hovedstyrke på tre brigader og Schleppegrells flankekorps på tre batailloner og et batteri til angreb mod fjendens forposter på Dybbølbanke. De fire tyske forpostkompagnier forsvarede sig med stor tapperhed og dygtighed så længe, at general Halkett nåede at få sine 7.000 mand bragt i en stærk forsvarsstilling på bakkedraget ved Nybøl

Christian Frederik Hansen (1788-1873). C.F. Hansen blev departementschef i Tschernings nyoprettede krigsministerium 1848. Han og Tscherning havde som unge officerer deltaget i Den græske Frihedskrig som observatører. Mens Tscherning og Læssøe havde været i opposition til det enevældige statsystem, var Hansen først og fremmest soldat. I sin tid som krigsminister var Hansen i stadig konflikt med Overkommandoen og blandede sig ofte i dennes dispositioner.

Nybøl den 28. maj 1848. For at sikre Als og forbindelsen til Sundeved, samt for at forstyrre de tyske planer, angreb den danske hær den 28. maj de tyske styrker, der overvågede Als. Under angrebet måtte Batteriet Jessen på åben mark tage kampen op mod 16 tyske kanoner, der stod i en dækket stilling ved Nybøl Mølle. Det danske batteri blev slemt medtaget, men blev reddet af Batteriet Bruun, der galoperede frem, gik i stilling og begyndte at beskyde fjenden ind fra flanken.

Mølle. De danske batailloner gik hurtigt frem og erobrede under kamp Dybbøl, Røgebøl og Stenderup; men deres fremtrængen gik i stå foran Nybøl Mølle, hvor Halkett havde samlet hele sit artilleri i ét batteri på 16 kanoner, der stod i en dækket stilling. Et dansk batteri kørte frem, men det måtte protse af på åben mark og derfra tage den ulige kamp op. Efter næsten en times kamp var det så ilde tilredt, at det måtte gå tilbage. Situationen blev reddet af general Schleppegrell, der med sit flankekorps – 5. og 10. Bataillon, 1. Jægerkorps og et batteri – trængte frem over Bøffelkobbel langs den danske

venstre fløj til Nybøl og fra en position nordvest for denne landsby, angreb han forbundstropperne og tvang dem til at rømme deres stilling. Dermed kom der atter bevægelse i slaget, og Halkett blev af overmagten tvunget tilbage over Adsbøl og Gråsten.

General Wrangel besluttede at tilbageerobre det tabte terræn og drive danskerne helt ud af Sundeved inklusive brohovedet ved Allsund. Den 5. juni satte han angrebet ind med det

Niels Simonsen: »En Marinevagt ved Midsunde Skibsbro«. Simonsens prægtige billede viser en orlogsgast iført søstøvler, islandsk trøje, hals-tørklæde og hue med dansk kokarde. Bevæbningen fejler dog intet: Minieriffel med bajonet og huggert. Billedet er tegnet i september 1850.

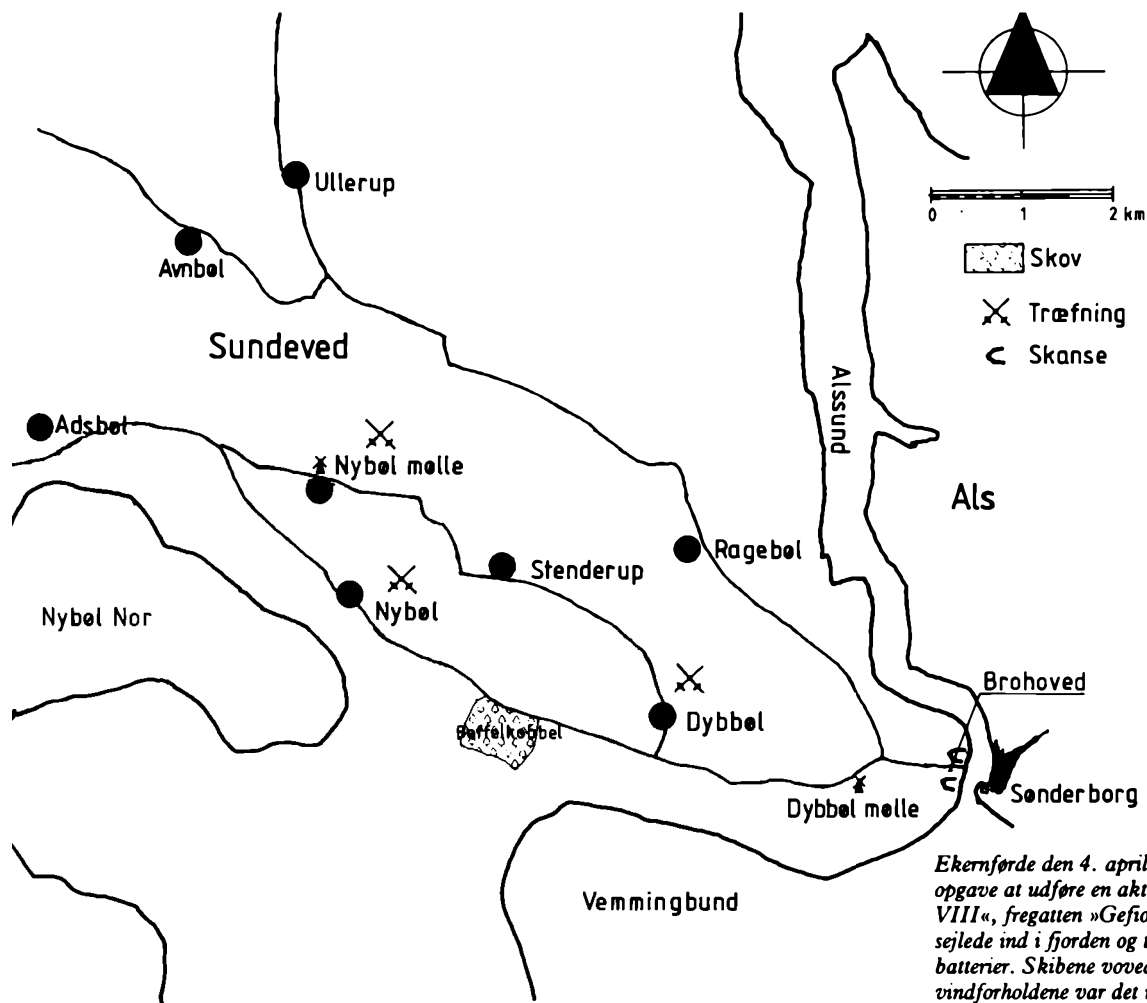
De nationalliberale, der kom til magten med Martsministeriet, havde alle en baggrund i skandinavismen. Forhåbningerne om hjælp fra Sverige og Norge var store, og et antal frivillige meldte sig da også til den danske hær. Senere sendte Sverige et korps til Fyn. Det ankom den 12. juni 1848, men kom ikke i kamp.

meste af sin hær. Hovedparten af forbundstropperne med de to preussiske brigader på deres venstre fløj skulle føre angrebet, med slesvig-holstenerne og resten af forbundsdivisionen som reserve.

5. Bataillon og 2. Reservebataillon, der udgjorde den danske forpostlinje, blev drevet tilbage mod Dybbølbanke, men Wrangel havde ladet sine brigader tage så spredte udgangspositioner, at de ikke nåede op på linje, så de kunne foretage et samlet, koordineret angreb på den danske hovedstilling. Dette udnyttede Hedemann og Læssøe til at foretage et modangreb, der førtes med stor kraft, navnlig af garden, 3. Jægerkorps, 4. og 2. Bataillon, så Wrangel måtte opgive sit forehavende og trække sine styrker tilbage til en linje mellem Nybøl og Sottrup Kirke.

Kampene ved Nybøl og Dybbøl var danske sejre, som i høj grad styrkede soldaternes moral og befolkningens tillid til en

Kampene ved Nybøl den 28. maj og Dybbøl den 5. juni 1848.

Efter slaget ved Slesvig blev hæren dels overført til Fyn dels trukket tilbage til Als. I slutningen af maj var man påny klar til at angribe fjenden, der stod i Sundeved. Den 28. maj rykkede 14.000 danskere over Alssund og ud ad brohovedet på Sundevedsiden. Snart var Dybbøl, Stenderup og Ragebøl erobret fra de 7.000 tyske forsvarere. Foran Nybøl Mølle gik angrebet i stå. Et flankangreb over Nybøl tvang imidlertid atter fjenden tilbage over Adsbøl. Fra tysk side besluttede man nu at tilbageerobre det tabte terræn og kaste danskerne helt ud af Sundeved. Den 5. juni angreb tyskerne med overlegne styrker og trængte helt frem til Dybbølbanke. Imens var de danske reserver imidlertid nået frem og gik til modangreb, hvorved tyskerne igen blev drevet tilbage.

Ekernsførde den 4. april 1849. Som led i felttoget i 1849 fik flåden til opgave at udføre en aktion mod Ekernsførde. Linieskibet »Christian VIII«, fregatten »Gefion« og hjuldampskibene »Hekla« og »Gejser« sejlede ind i fjorden og tog kampen op med to slesvig-holstenske kystbatterier. Skibene vovede sig imidlertid for langt ind. På grund af vindforholdene var det ikke muligt at krydse ud, og da det ikke lykkedes dampskibene at bugser de store sejlskibe ud, blev de fanget. Billedet viser forrest fregatten, bagest linieskibet og til højre »Gejser«. »Christian VIII« blev senere ramt af gloende kugler, der satte skibet i brand. Ilden bredte sig, og linieskibet sprang i luften. Fregatten faldt i fjendens hænder og blev indlemmet i den tyske flåde under navnet »Eckernförde«.

Gerhard Christoph v. Krogh (1785-1860). I martsdagene havde Krogh været på tale til posten som kommanderende general, men da to af hans brødre var gået over til oprørerne, var stemningen i København således, at Tscherning ikke turde anvende ham. I 1849 blev han alligevel udnævnt til kommanderende general, efter at intriger mod Hedemann havde tvunget denne bort fra posten. Krogh oplevede i en række tilfælde, at krigsministeren blandede sig i Overkommandoens føring. Denne indblanding, og senere beskyldninger om ansvar for Ekernsførde-affæren, fik ham til at søge sin afsked. I 1850 blev han kaldt tilbage og genudnævnt til kommanderende general. Sejren ved Isted blev højdepunktet i hans karriere, og han var nu blevet så politisk dreven, at han forstod at lukke af for de mange og ofte modstridende ordrer fra København.

heldig udgang af krigen, men Overkommandoens selvstændige optræden i modstrid med regeringens ønsker kostede general Hedemann stillingen; han blev i juli afskediget og erstattet af general Krogh. Læssøe forblev i sin stilling som stabschef.

Forud for Hedemanns pludselige afskedigelse havde der været en privat korrespondance mellem Læssøe og Tschern-

Danske, slesvig-holstenske og tyske soldater under Treårskrigen.

Danmark:

1. Linieinfanteriet, underkorporal.

Linieinfanteribataillonerne var ved krigens udbrud iklædt den røde uniform model 1842. Uniformen fik kun kort levetid; den blev sidst brugt under udsaldet fra Fredericia den 6. juli 1849, dog bar træn- og sanitetsoldaterne den røde uniform krigen ud. Den høje sorte chakot var meget upopulær blandt tropperne, så brugen af felthue blev almindelig; først model 1842 (se nr. 3) og derefter model 1848 (se nr. A3).

2. Linieinfanteriet, menig.

I løbet af 1849 blev hele hæren iklædt den blå uniform model 1848. Der var reglementeret sort lædertøj til denne uniform, men først i løbet af 1850 var stort set hele hæren udstyret med dette. Indledningsvis brugte man endnu det hvide lædertøj.

3. De lette infanteribatailloner og jægerkorpserne, menig.

De lette infanteribatailloner og jægerkorpserne havde ens grønne uniformer. Allerede i 1842 blev der indført våbenfrakke for jægere og ingeniører. Felthuene er model 1842, som under krigen afløstes af model 1848 (den »ungarske«).

4. Artilleriet, menig.

Artilleriet havde på uniform model 1848 gule knapper og karmosinrødt kravespejl i modsætning til infanteriets hvide og højrøde. På artilleristernes skulderstropper bar de regimentsnumre, hvor infanteristerne havde bataillonsnumre.

5. Dragonerne, menig.

Den røde kjole model 1842 blev også for dragonerne i krigens løb erstattet af den mørkeblå våbenfrakke model 1848 med samme udseende som linieinfanteriets, men med karmosinrødt kravespejl.

6. Gardehusarerne, ritmester i galla.

I 1845 indførtes skulderdistinktioner for officerer ved gardehusarerne. De var stort set identiske med de feltdistinktioner, der 1849 indførtes i hele hæren (se nr. E), men allerede i september 1849 genindførtes de gamle ærmedistinktioner, der er vist her. I felten var gardehusarerne enten iført dolman (lyseblå jakke) eller pels.

A 1. »Svalerede« for tambourer og hornblæsere ved linieinfanteriet. »Svalerederne« var af samme facon for alle våbenarter, men i krævefarven med påsyede zig-zag striber i knapfarven.

A 2. Kokarde til felthue model 1848. Kokarden er den »gamle«, d.v.s. den i 1842 afskaffede med kors i midten. På alle andre hovedbeklædninger ses ringkokarden - med endnu en undtagelse, nemlig chapkaen.

A 3. Den »ungarske« felthue model 1848. Huen er for linieinfanteriet og dragonerne lyseblå, for det lette infanteri og jægerne grøn og for artilleriet mørkeblå. Båndet langs kanten er i knapfarven.

B. Våbenfrakke model 1848 med sort lædertøj model 1848.

C. Underofficersdistinktioner. Underofficerernes epauletter erstattedes i begyndelsen af 1849 af metalnumre. Vinklerne på ærmerne er: C 1: Underkorporal, C 2: Korporal, C 3: Sergent og C 4: Kommandersergent. Vinklerne var i knapfarven.

D. Chapka for Holstenske Lansénérregiment. Lansénérregimenterne blev nedlagt i 1842, men deres chapka blev under Treårskrigen brugt af ordonnanser. Ved krigens udbrud blev der oprettet en frivillig husareskadron, som i mangel på chakoter også fik chapkaer.

E. Officersdistinktioner. For at gøre officererne mindre synlige indførtes i 1849 feltdistinktioner i stedet for epauletter og skærf: E 1: Sekondløjtnant, E 2: Kaptajn/ritmester, E 3: Oberstløjtnant og E 4: Generalløjtnant.

F. Kvarterfane for lægekorpsen. Blev indført 1849 eller 1850.

Slesvig-Holsten og Tyskland:

7. Den Koburg-Gothaiske Infanteribataillon, menig. Bataillonens deltog bl.a. i kampen ved Ekernsørde den 5. april 1849. Under kampen bar soldaterne kappe, som vist her.

8. Preussen, Gardegrenaderregiment Kejsers Franz, tambour. Regimentet var blandt de preussiske enheder, der deltog i Treårskrigen.

9. Füsilier-Bataillon Lippe, menig. Bataillonens var blandt de mange forskellige små tyske enheder, der deltog i Treårskrigen.

10. Slesvig-Holsten, infanteriet, menig. De slesvig-holstenske tropper var i krigens første tid iført danske uniformer eller blandinger af danske, preussiske og farvede danske uniformsdele. Men allerede i krigens første år havde man fastlagt og indført en ny uniform efter preussisk mønster. Det er den, der ses her.

11. Slesvig-Holsten, dragonerne, menig.

12. Slesvig-Holsten, jægerkorpset, menig. De slesvig-holstenske jægers chakot er ikke inspireret af et preussisk forbillede; tværtimod indførtes chakoten først i den preussiske hær 1854. Indtil da bar de preussiske jægere pikkelhue.

G. Kasket for bayersk infanteri. Kasketen er model 1848 og i grundtrækene den samme type, som bæres af nr. 7.

H. Pikkelhue. Pikkelhuen indførtes i hele den preussiske hær i 1843 samtidig med våbenfrakken.

I. Preussen, Husarregiment nr. 11, menig. Regimentet deltog i ryttersægtningen ved Århus den 31. maj 1849. Filthuen blev indført i 1843, men forsvandt igen i 1850. Sabeltasken er for officerer. De menige og underofficererne bar sorte lædertasker med hvid krone og navnetræk.

J. Pikkelhue for det slesvig-holstenske artilleri. Artilleriet bar stort set samme uniform som infanteriet, dog havde de gule knapper og røde skulderstropper.

K. »Svalerede« for stabstrompeterere ved de slesvig-holstenske dragoner.

L. Hestedækket (skaberak) for de slesvig-holstenske dragoner.

M. Felthue for de slesvig-holstenske jægere.

N. Felthue for de slesvig-holstenske trænsoldater. Trænsoldaterne bar mørkeblå våbenfrakke med lyseblå kræve, opslag, kantninger og skulderstropper samt hvide knapper. Hertil lyseblå bukser med sort læderbesætning.

G

7

8

H

I

9

10

J

11

K

L

12

M

N

CW
498

nings adjutant kaptajn Harbou, og den 17. maj havde Læssøe i et langt privat brev til Tscherning skrevet, at general Krogh ville være en af de bedste til at have overkommandoen, at general Hansen var »dådløs, lunefuld og skjult«, og at han ville være mere til skade end til gavn.

Kampene i Sundved havde også vakt vrede i Ruslands og Englands regeringer, fordi de forstyrrede mæglingsforsøgene og forsinkede de forhandlinger, man ønskede indledt for at opnå våbenstilstand og fred. Efter møder i London og Malmø nåede man dog den 26. august til enighed om en 7 måneders våbenstilstand.

Karl Ludvig Wilhelm Ernst von Prittwitz (1790-1871). I 1849 førte Prittwitz kommandoen over de tyske forbundstropper i Danmark. En sammenligning mellem de tyske og danske generaler viser, at tyskerne satsede på erfaring og krigsprøvede officerer, hvorimod den danske regering satsede på ungdom og dermed, håbede man, dristighed. Danmark var blevet et nyt ungt demokrati, der ønskede at prøve nye muligheder af.

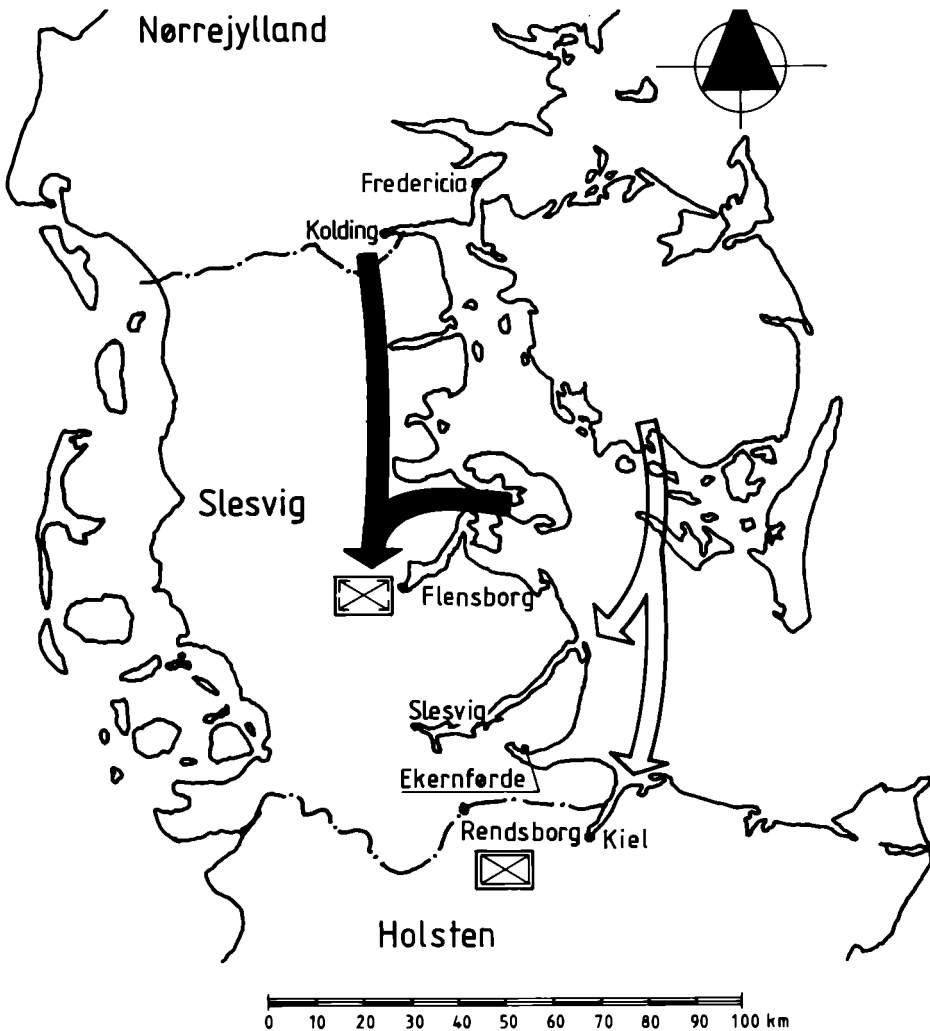
Eduard von Bonin (1793-1865). Bonin førte kommandoen over de preussiske enheder, der indgik i den forbundshær, der rykkede slesvig-holstenerne til hjælp. Efter våbenstilstanden i 1848/49 fik han kommandoen over den slesvig-holstenske hær, som han reorganiserede og forstærkede. Bonin førte kommandoen, da slesvig-holstenerne blev slået den 6. juli 1849 foran Fredericia.

Under krigen fremkom ved flere lejligheder forslag både fra slesvig-holstensk og fra engelsk side til at løse konflikten ved en deling af Slesvig. I efteråret 1848 var der fra dansk politisk side vist forståelse for delingen, men det modsatte Frederik VII sig, regeringen gik af, og en ny, Novemberministeriet, tiltrådte med general Hansen som ny krigsminister.

I Slesvig-Holsten var den provisoriske regering den 21. oktober blevet afløst af en såkaldt fællesregering, og ved krigens genoptagelse i april 1849 afløstes fællesregeringen af et »statholderskab« med sæde på Gottorp Slot. Det skete med den tyske rigsregerings godkendelse.

I marts 1849 opsagde den danske regering våbenstilstanden, og krigen blev genoptaget den 3. april. På begge sider var tiden udnyttet til udvidelse og forbedring af hærene. Begge parter indførte almindelig værnepligt i 1848, i Danmark ved en foreløbig lov af 29. september og den endelige lov af 2. februar 1849. Den danske hær talte nu 41.000 mand, og den slesvig-holstenske, der var blevet reorganiseret efter preussisk model, havde 14.000 mand og ca. 5.000 i reserve. Prinsen af Nør var i

De danske felttogsplaner 1849.

Under Treårskrigen var kompetanceforholdet mellem krigsministeren og Overkommandoen ikke ordentligt fastlagt, hvilket skabte mange modsætninger mellem parterne, bl.a. fordi krigsminister Hansen både ønskede at optræde som minister og som kommanderende general. Overkommandoens plan for hærens operationer i foråret 1849 gik ud på at samle hovedstyrken nord for Flensborg for dér at tilintetgøre den slesvig-holstenske hær, som befandt sig i dette område. Krigsministeren ønskede derimod at besætte Slesvig ved en større landgangsoperation, inden de tyske forbundsstyrker i Holsten kunne nå at gribe ind. Striden endte med, at Overkommandoens plan blev godkendt med visse ændringer, og krigsministerens storslåede landgangsforetagende blev indskrænket til, at flåden skulle foretage en demonstration ved Ekernførde for at aflede fjendens opmærksomhed fra begivenhederne nordpå. Operationen førte til katastrofen ved Ekernførde, hvor flåden mistede to af sine bedste krigsskibe, hvorved felttoget fik en uheldig start.

- Overkommandoens plan
- Krigsministerens plan
- Slesvig-Holstenske styrker
- Tyske styrker

Århus den 31. maj 1849. Under general Ryes tilbagetog op gennem Jylland besejrede en dansk kavaleristyrke, sammensat af enheder fra 3., 5. og 6. Dragonregiment, 11. preussiske Husarregiment ved Århus. Sejren gjorde det muligt at overføre de danske tropper fra Helgenæs til Bogense, således at de kunne deltage i udfaldet fra Fredericia den 6. juli 1849. På billedet ses de preussiske husarer (i grønne uniformer) flygte forfulgt af de danske dragoner (i blå uniformer). Billedet er dramatisk med et utal af detaljer, sabel klirrer mod sabel, støvet hvirvler i luften, og heste og mennesker klemmes sammen. Maleriet har tillige et romantisk skær over sig. Kampen var kortvarig og tabene på begge sider små.

september 1848 trådte tilbage som øverstkommanderende. Han afløstes af den preussiske general Bonin.

Sammen med den slesvig-holstenske hær stod en tysk forbundshær på 46.700 mand sammensat af kontingenter fra ikke færre end 23 af forbundets medlemsstater. Preussen stillede

den ene af de fire divisioner, Hannover og Sachsen den anden og de øvrige 20 kontingenter fyldte de sidste to divisioner. Øverstkommanderende for samtlige styrker var den preussiske generalløjtnant v.Prittwitz.

Ved forberedelsen af det nye felttog forelå der på dansk side to modstridende planer. Krigsminister Hansen ønskede en hurtig besættelse af hele Slesvig og mente at kunne opnå dette ved at lade et korps på 24.000 mand gøre landgang ved Slien og Ekernførde og rykke frem til Slesvig by. Overkommandoens plan gik ud på med hærens samlede styrke fra Sundeved at angribe og ødelægge den slesvig-holstenske hær ved Flensborg-Bov, inden den kunne få hjælp fra forbundshæren, der stod et par dagsmarcher sydligere. Krogh og Læssøe måtte afvise krigsministerens plan som urealistisk, og Hansen indrømmede modvilligt sin plans umulighed, men det forøgede den aversion, han siden det foregående år havde næret mod

Frederik Rubeck Bülow (1791-1858). I marts 1848 tilbød Bülow sig selv til posten som kommanderende general, men Tscherning havde allerede valgt Hedemann. Som chef for 1. Brigade udmærkede Bülow sig i felttogene i 1848. Da Krogh trådte tilbage efter kompetancestridigheder, udnævntes Bülow til kommanderende general. Her viste han styrke nok til ikke at lade sig dirigere fra København. Han stolede på sin egen opfattelse af situationen og viste med udfaldet fra Fredericia den 6. juli, at han havde skønnet rigtigt. Sygdom fik ham til at nedlægge sin kommando, og skønt han blev presset, nægtede han at genoptage den.

Læssøe. Han godkendte dog Overkommandoens plan med visse begrænsninger.

Krigshandlingerne i 1849 begyndte så med et dansk angreb fra Als gennem Sundeved og fra Kolding ned gennem det østlige Slesvig. Efter sejre i mindre kampe ved Haderslev, Avnbøl og Ullerup var hæren klar til angrebet på den fjendtlige hær ved Bov. Da kom en befaling fra krigsminister Hansen om øjeblikkeligt at gå tilbage til henholdsvis Als og Koldingegnen. Forklaringen var at finde i en begivenhed til søs.

Krigsminister Hansens vidtløftige plan om en større landgangsoperation mod Sydslesvigs østkyst var som nævnt blevet

afvist af Overkommandoens, men ikke aldeles opgivet. Den var dog skrumpet ind til, at et par krigsskibe skulle sejle ind i Ekernsførde fjord for at alarmere fjenden og om muligt sinke hans fremrykning nordpå. Den 4. april afsejlede linjeskibet »Christian VIII« og fregatten »Gefion« ledsaget af to dampskibe for at foretage alarmeringen. Den følgende morgen stod de under en kraftig østenvind ind mod Ekernsførde, og mellem kl. 7 og 8 ankrede de inderst i fjorden mellem to svært armerede batterier, et på nordsiden og et på sydsiden. De to orlogsmænd lagde sig således, at de hver for sig kunne bruge deres bredder mod begge batterierne. Men alting gik galt den dag. »Gefion« svajede, så den fik agterenden mod det sydlige kystbatteri, der på 500 meters afstand beskød fregatten langskibs, uden at denne var i stand til at svare igen. Dampskibet »Geiser« blev kaldt frem og fik en trosse om bord for at få »Gefion« på plads, men en kanonkugle skød trossen over, og »Geiser« måtte dampe bort igen. Efterhånden havde fregatten fået så meget af masterne, takkelagen og skroget ødelagt, at den næppe kunne manøvrere, og mange af be-

Carl Julius Flensborg (1804-1852). Flensborg blev stabschef hos Bülow, da Krogh og Læssøe blev presset væk efter affæren ved Ekernsførde i 1849. Flensborg havde først og fremmest administrativ erfaring, men som stabschef ved Overkommandoens forestod han den operative planlægningen ved både Fredericia og Isted, hvor den danske hær vandt nogle af sine største sejre nogensinde.

Ullerup den 6. april 1849. Medens den danske hær lå i stilling på Als og i Sundeved, kom det flere gange til forpostfægtninger mellem danske og tyske enheder. Det var som regel jægerkorpserne, der havde forposttjenesten, fordi jægerne skød bedre end de almindelige infanterister. Her skildres forpostfægtningen ved Ullerup den 6. april.

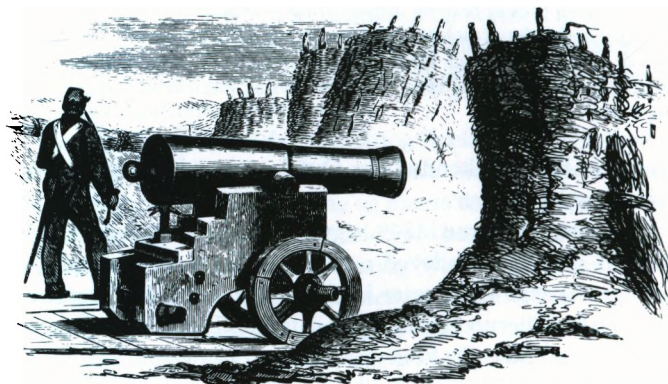
sætningen var døde eller sårede. »Geiser« blev igen tilkaldt for at hjælpe skibet ud, men denne gang fik den en kanonkugle i maskinen og måtte trække sig ud af kampen for at reparere. »Gefion«s sidste chance var at blive varpet ud, men det måtte opgives, fordi alle dens både var skudt i stykker. Imens rasede sydbatteriets svære skyts uophørligt imod fregatten, og mandefaldet var stort. Klokken 17.45 strøg »Gefion« flaget og overgav sig.

»Christian VIII« blev beskudt med glødende kugler, der tændte ild flere steder i skibet, og sidst på eftermiddagen gav chefen, kommandørkaptajn Paludan, ordre til at tage ankeret

og sætte sejl for at slippe ud af fjorden, men takkelagen var så beskadiget, at skibet ikke kunne vende og i stedet drev det ind mod land og det fjendtlige batteri. Dampskibet »Hekla« havde forsøgt at slæbe linjeskibet ud, men det fik rorstammen skudt i stykker og returnerede til Sønderborg. Klokken 18.30 strøg »Christian VIII« flaget, og den slesvig-holstenske batterikommandør kom om bord for at overtage skibet. Paludan blev sendt i land for at overgive sig til hertugen af Sachsen-Coburg-Gotha, der var højstbefalende på stedet. Om bord nåede ilden krudtmagasinet, og linjeskibet sprang i luften.

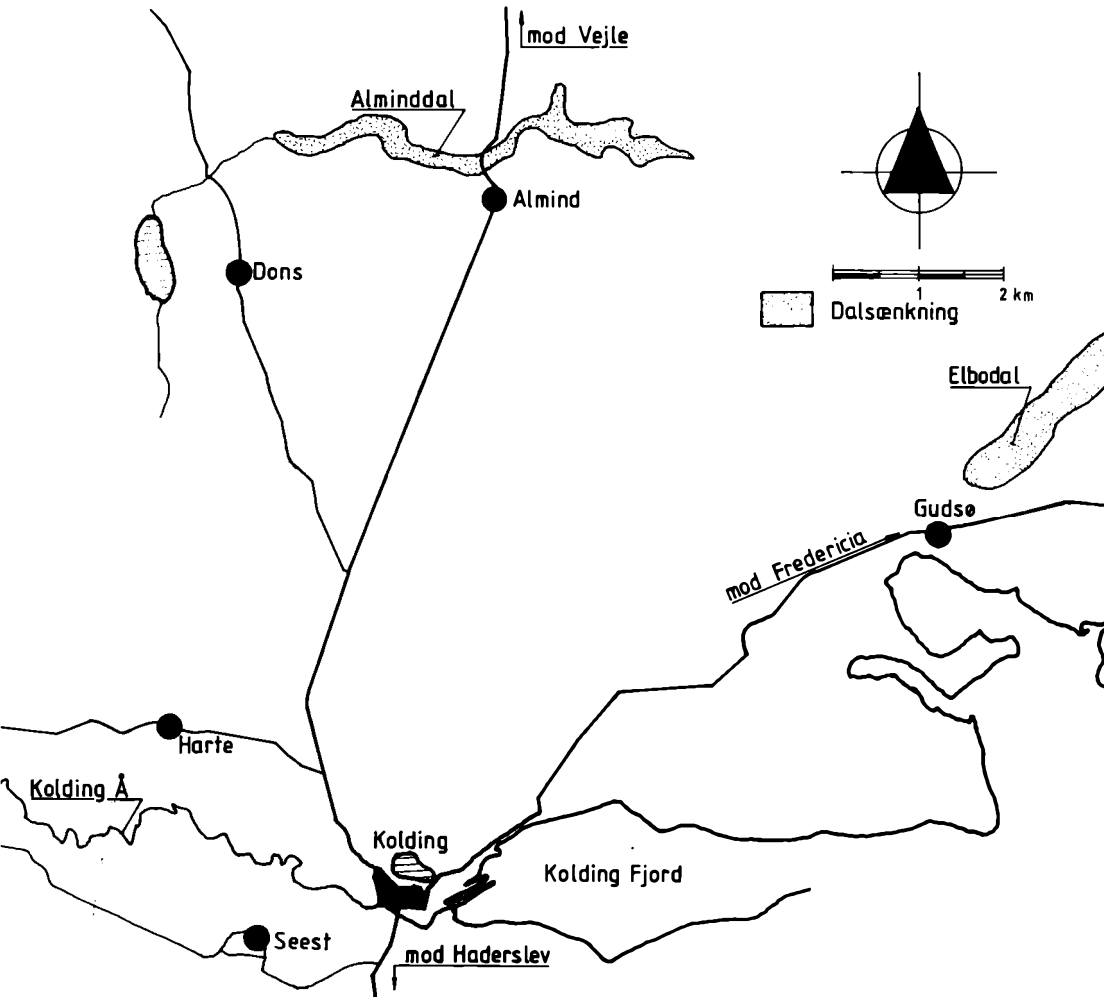
Nederlaget i Ekernsørde fjord havde ingen betydning for krigens forløb, og flåden bevarede sit fulde herredømme til søs, men ulykken gjorde et stærkt og nedslående indtryk i Danmark og et opmuntrende i Tyskland og Slesvig-Holsten.

Krigsministeren benyttede begivenheden til at fjerne både Krogh og Læssøe fra hærens overkommando med påstand

Efter den uheldige kamp i Ekernsørde den 4. april 1849 blev de danske styrker trukket tilbage til henholdsvis Koldingegnen og Als. Trods flere tyske angreb lykkedes det styrken på Als at opretholde et brohoved i Sundeved.

Kampene om Kolding den 20. og 23. april 1849.

De danske hærstyrker, der ved felttogets start var rykket frem og befandt sig nord for Bov klar til at angribe sydover, fik på grund af den danske flådes nederlag ved Ekernsførde ordre til at trække sig tilbage til Als og nord for Kolding. Initiativet var nu på tysk side. I høj stemning marcherede tyskerne nordpå, indtog den 20. april Kolding og indrettede en stærk stilling i og omkring byen. Fra dansk side blev det besluttet at kaste fjenden tilbage og i den fejlagtige tro, at man kun stod over for mindre styrker, indledtes angrebet den 23. april. General Ryes korps gik på højre sløj frem til Kolding Å for at gå over og svinge til venstre mod Seest. Imens skulle hovedstyrken angribe Kolding by. Rye mødte imidlertid hård modstand og måtte opgive sin slankeoperation, hvilket medførte, at hovedstyrken måtte opgive at fastholde Kolding by, som den ellers havde erobret efter hårde kampe. Slutresultatet blev, at danskerne trak sig tilbage.

Dybbøl den 13. april 1849. Tyskerne gjorde flere forsøg på at kaste danskerne ud af brohovedet i Sundeved. Den 13. april angreb de tyske forbundsstyrker de danske stillinger på Dybbøl, da tyskerne troede, at den danske hær's hovedstyrke var samlet her. Under et dansk modangreb erobrede 10. Bataillon to saksiske kanoner. (Se også forsidebilledet).

om, at de havde ansvaret for ulykken. For Hansen var det hovedsagen at få Læssøe fjernet. Krogh måtte så følge med i »udrensningen«. Som ny øverstkommanderende udpegede krigsministeren general Bülow, der fik oberst Flensburg som stabschef.

Den 20. april havde general Bonin, på trods af den øverstbefalende general Prittwitzs forbud, ladet sin avantgarde overskride grænsen og erobre Kolding. En ny ordre fra Prittwitz forbød på det strengeste Bonin at inddrage sig i en større kamp med danskerne nord for Kolding Å, men Bonin førte alligevel

hele sin slesvig-holstenske hær på 14 batailloner infanteri, 10 eskadroner kavaleri og 40 kanoner op til Kolding og bag Kolding Å.

På dansk side stod general Ryes korps med en brigade på 5 batailloner og 12 kanoner samt to kavaleribrigader med 14 eskadroner omkring Almind og Bramdrupdam. General Bülow lå med hovedkvarteret i Middelfart og havde to brigader med 10 batailloner og 28 kanoner stående på Nordøstfyn.

I den tro at fjenden kun havde avantgarden i Kolding, og at den slesvig-holstenske hovedstyrke lå nede omkring Haderslev, besluttede general Bülow at overføre sine to brigader til Jylland, for at de sammen med Ryes korps kunne angribe den fjendtlige avantgarde, før den kunne få støtte sydfra. I løbet af den 22. april overførtes brigaderne, og den 23. stod de klar til

Kolding den 20. april 1849. En del af den danske hær under general Rye havde siden den 7. april været i kantonement i og omkring Kolding. Den 20. april angreb og erobrede slesvig-holstenernes avantgarde byen. Danskerne havde flere steder bygget palisader, men for at skåne byen havde de fået ordre om ikke at forsvare den til det yderste.

Kolding den 23. april 1849. Da Overkommandoen antog, at fjenden kun havde en mindre styrke i Kolding, og at hans hovedstyrke lå længere mod syd, besluttede Bülow at forsøge at generobre byen, inden fjenden fik bragt forstærkninger frem. Den 23. april angreb danskerne, men efter hårde kampe måtte de opgive forsøget. Efter kampene gik Rye mod nord og Bülow til Fredericia. Billedet viser 5. Bataillon i kamp mod slesvig-holstenerne på landevejen til Fredericia.

angreb, men samme dag tidligt om morgenen fik Overkommandoen oplysning om, at hele den slesvig-holstenske hær var samlet ved Kolding.

Dermed var forudsætningerne for Bülows slagplan helt ændrede, men han besluttede at lade de givne ordrer blive stående uforandrede, hvad der kom til at koste dyrt.

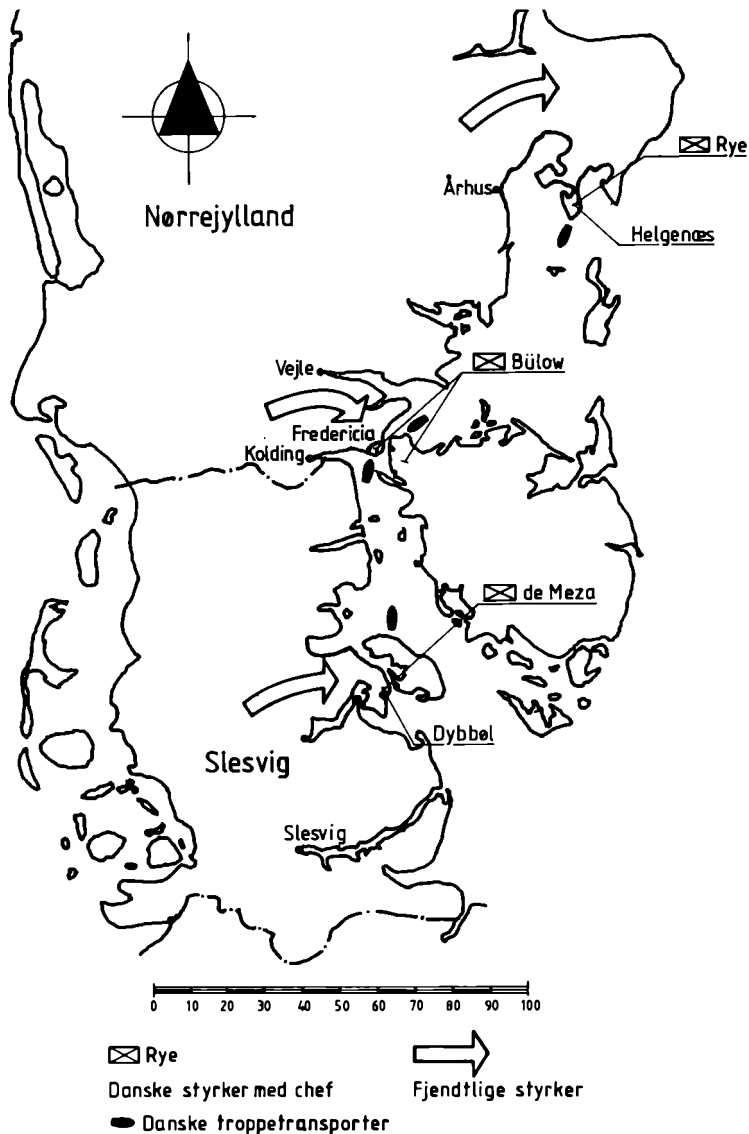
Kampen indledtes med, at Ryes korps, der dannede højre (vestlige) fløj, gik frem til Kolding Å, og efter et besværligt og tidskrævende arbejde med at slå bro over åen trængte korpset nogle slesvig-holstenske afdelinger tilbage. Planen var, at Rye skulle svinge østpå og over Seest nå frem i ryggen på den

slesvig-holstenske avantgarde i Kolding. Samtidig skulle brigaderne Moltke og Schleppegrell gå mod Kolding ad henholdsvis Vejle- og Fredericia-landevejene. Men Rye mødte så store fjendtlige styrker, der angreb ham i fronten og i højre flanke, at han måtte gå tilbage over åen til egnen omkring Harte Kirke.

De to brigader på venstre fløj satte sig efter hårde kampe i besiddelse af Kolding, men general Bonin lod et stærkt artilleri køre op syd for byen og begynde et bombardement, der ødelagde det meste af den sydlige bydel. Da general Bülow fik meldingen om, at Rye var tvunget tilbage, fandt han stillingen i Kolding så udsat, at han beordrede hele hæren trukket

Gudsø den 7. maj 1849. Den danske hær trak sig efter kampene ved Kolding tilbage mod Fredericia, men da general Bülow ikke mærkede noget til fjenden, søgte han atter kampføling. Den 7. maj kom det til en mindre træfning ved Gudsø, hvorpå danskerne trak sig helt ind i fæstningen Fredericia. I forgrunden af billedet ses slesvig-holstensk artilleri.

Optakten til udfaldet fra Fredericia den 6. juli 1849.

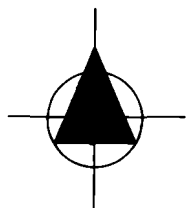
I maj-juni 1849 var de tyske styrker spredt ud over den jyske halvø og stod over for tre danske flankestillinger henholdsvis ved Dybbøl, Fredericia og Helgenæs. Med sin større hær var fjenden den danske overlegen. Men da danskerne havde søherredømmet, kunne de opveje denne overlegenhed, idet de ved hjælp af flåden hurtigt og ubesværet kunne overføre styrker fra et sted til et andet. På denne måde kunne de skabe tyngde og angribe modstanderen med overlegne kræfter et af stederne. Det var netop, hvad man planlagde i begyndelsen af juli 1849. En overlegen hær blev samlet i Fredericia for at foretage et udfald mod de slesvig-holstenske belejrerne.

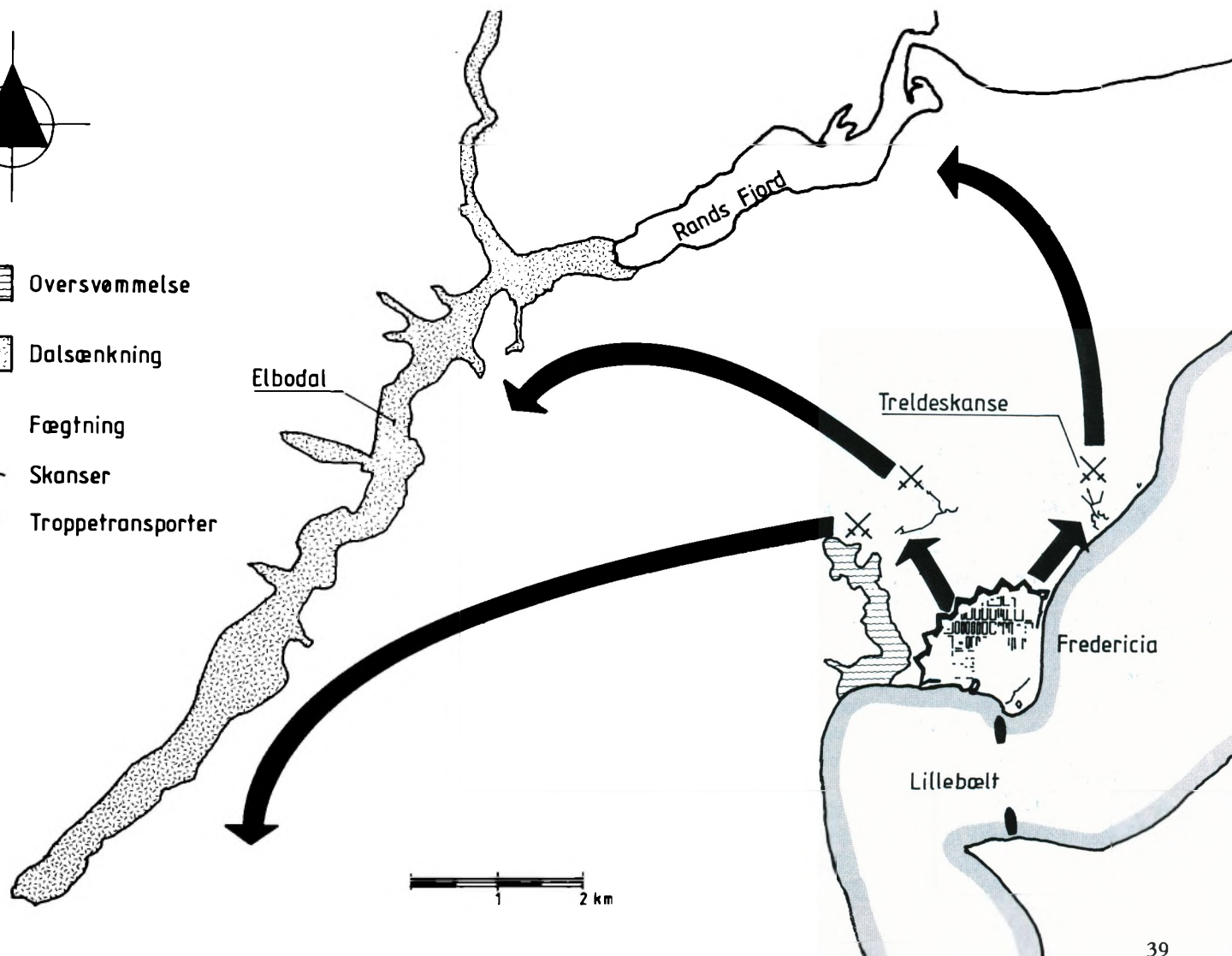
Udfaldet fra Fredericia den 6. juli 1849.

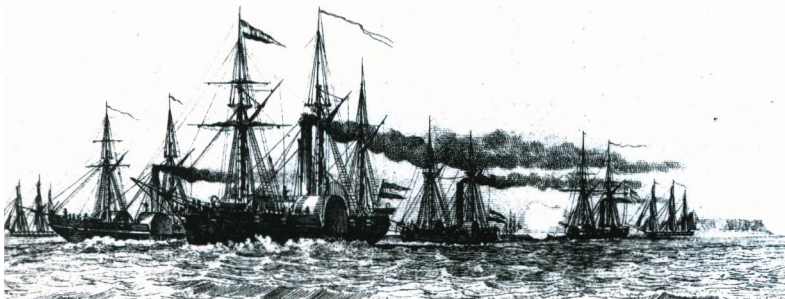
Den slesvig-holstenske hær havde i juli 1849 gennem længere tid belejret Fredericia og stod med ca. 14.000 mand foran byen. Natten mellem den 5. og 6. juli foretog de danske styrker, der var bragt op på omkring 19.000 mand, et udfald fra nordsiden af fæstningen. Avantgarden rykkede frem i midten, og snart efter fulgte 5. Brigade på højre sløj og lidt senere 3. Brigade på venstre. Efter hårde kampe omkring de fjendtlige skanser måtte slesvig-holstenerne vige over hele linien. De trak sig tilbage til Vejle, og danskerne indstillede forfølgelsen ved Elbodalen. Tabene var store på begge sider. Danskerne mistede ca. 1.900 mand, og slesvig-holstenerne ca. 3.000 mand samt deres belejringstræn, bl.a. 31 kanoner.

- Oversvømmelse
- Dalsænkning
- Fægtning
- Skanser
- Troppetransporter

Den danske flådes blokade af samilge nordtyske havne var særdeles effektiv og vakte megen vrede i Det Tyske Forbund. Der blev gjort flere tyske forsøg på at bryde blokaden, alle dog forgæves. Den 4. juni 1849 forsøgte tyske skibe at bryde ud fra vestkysten, men de blev stoppet ved Helgoland og forfulgt ind i Weser og Elbmundingen. I forgrunden ses tre tyske dampskibe jaget af det danske dampskib »Gejser«. I baggrunden de danske fregatter »Thetis« og »Rota« samt korvetten »Valkyrien«.

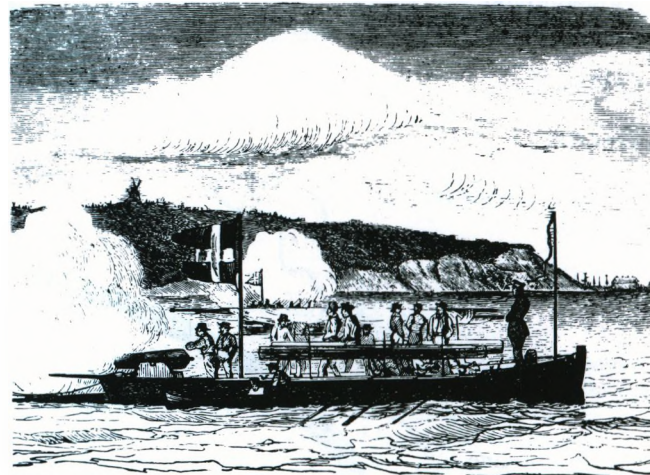
tilbage bag Almind-dalen, og den følgende dag dirigeredes Ryes korps bag Vejle Å og de to andre brigader bag Elbodalen foran Fredericia.

Sejren over danskerne ved Kolding fik både forbundsregeringen i Frankfurt og den slesvig-holstenske regering til at øge presset på den preussiske konge for at få ham til at acceptere en invasion af Nørrejylland. I begyndelsen af maj gav han Prittwitz tilladelse til at overskride kongerigets grænse og besætte mest muligt af Jylland.

Den tyske fremtrængen foregik under en række sammenstød med den danske hær, hvoraf en større del under Bülow dels gik tilbage til Fyn, dels ind i fæstningen Fredericia, som belejredes af den slesvig-holstenske hær på 14.000 mand. En

mindre del udgjorde Det nørrejske Armékorps under general Rye, der fik til opgave at trække sig langsomt tilbage under henholdende, mindre kampe med tyskerne, for at trække dem længst muligt mod nord. Det lykkedes Rye at løse denne opgave til fuldkommenhed, idet han med små tab blandt sine egne trak 22.000 tyskere under Prittwitz op i Jylland. En tredje del af den danske hær, Flankekorpset under de Meza, lå på Als og bandt en tysk division på 20.000 mand i Sundeved.

De danske flankestillinger på Als og i Fredericia havde, sammen med Ryes tilbagemag, tvunget fjenden til at dele sine

Den danske flåde var sammensat af en række forskellige skibe og fartøjer konstrueret til brug i de indre danske farvande. Specielt rokanonbådene var velegnede til at give hæren ildstøtte ved operationerne omkring Dybbøl, Als og Fredericia. Billedet viser danske rokanonbåde, der beskyder de angribende tyske styrker under angrebet på Dybbøl den 5. juni 1848.

styrker mellem tre operationsområder, der lå adskillige dagsmarcher fra hinanden. Det gav Bülow muligheden for at udnytte en flankestillings offensive potentiale, – og dertil behøvede han flådens medvirken.

Det er en ofte overset kendsgerning, at den danske flådes herredømme over danske farvande var en betingelse for, at landkrigen kunne føres med udsigt til et ønsket resultat. I Treårskrigen havde flåden det absolutte herredømme til søs, fordi modstanderne praktisk talt ingen orlogsflåde havde. Det betød, at øerne var sikret mod angreb, og derfor kunne hæren samle alle sine kræfter til krigsførelsen i Jylland. Et frontalt forsvar af halvøen magtede den ikke, desto vigtigere var be-

Fredericia den 6. juli 1849. Felttoget i 1849 var startet uheldigt med nederlagene ved Ekmeførde og Kolding. Det lysnede imidlertid, da general Rye med stor dygtighed fik trukket store fjendtlige styrker med sig på sit tilbagetog op gennem Jylland. Imens belejrede slesvig-holstenerne Fredericia. Ved hjælp af flåden lykkedes det at få samlet den danske hær i Fredericia, hvor de danske styrker nu var slesvig-holstenerne overlegne. Om morgenen den 6. juli 1849 foretog man et stortilet udfald, der efter hårde kampe endte som en dansk sejr. Billedet viser kampen om Treldekskansen, hvor man sloges forbitret. Det er en tydeligt romantisk skildring af kampen.

nyttelsen af flankestillinger, først og fremmest Dybbøl-Als og Fredericia. I flankestillingerne kunne tropperne få alle nødvendige forsyninger og forstærkninger ad søvejen og eventuelt trækkes tilbage ad søvejen. Hærens overkommando kunne

Fredericia den 6. juli 1849. Ved at dele den danske hær i tre styrker, som blev fordelt på Als, i Fredericia og i Nørrejylland, lykkedes det at sprede fjenden. Den danske flådeoverlegenhed sikrede, at hæren hurtigt kunne samles igen via søvejen. Det skete i slutningen af juni 1849, og tidligt den 6. juli foretog den danske hær derpå udfaldet fra Fredericia. Kampene blev usædvanlig hårde, da den slesvig-holstenske hær gennem længere tid havde forskanset sig uden for byen; specielt kampene om Treldeskansen.

med flådens hjælp uset og hurtigt flytte tropper fra den ene flankestilling til den anden, så den med kort varsel kunne skabe overlegenhed på ét sted og give et angreb tilstrækkelig vægt. Endvidere kunne flåden deltage aktivt i kampen, hvis hærenes fløje nåede havet, idet orlogsfartøjer med deres kanoner kunne dække hærens flanke og angribe fjendens, således som det skete i slaget ved Bov i 1848 og ved Fredericia i 1849. Endelig ydede flåden en betydelig, om end langsommere virkende, aktiv indsats mod fjenden i kraft af blokade mod de nordtyske havne.

I maj og juni 1849, mens den slesvig-holstenske hær under

general Bonin belejrede Fredericia, arbejdede general Bülow med planer om et stort anlagt udfald fra fæstningen. Det kostede ham mange forhandlinger og korrespondancer med krigsminister Hansen, før denne ville godkende planen, da han stadig var optaget af sine tanker om landgangsoperationer; men den 20. juni kunne Bülow sende ordrer til de Meza om at sende en brigade og et halvbatteri til Fyn, og til general Rye ordre om at trække Det nørrejske Armékorps ud til

Niels Simonsen: »Brev til Hjemmet«. Lejrscene fra en typisk dansk bivouak fra Treårskrigen. En soldat af 5. Bataillon har fattet pen og blæk. De menige soldaters breve hjem, hvoraf mange endnu er bevaret, giver et glimrende førstehåndsbillede af krigen.

Helgenæs og derfra afsejle med en brigade til Bogense. I løbet af de følgende dage samledes fire af hærens brigader på Fyn, den 2. juli lå de i et stærkt sammentrængt kantonement i den nordvestligste del af øen, den 3. juli overførtes tre eskadroner og seks batterier, den 4. om formiddagen samlede Bülow de øverste førere i sit hovedkvarter i Vejlbj præstegård for at give dem de sidste ordrer, og den 5. juli overførtes hele infanteriet og stabene.

Den følgende nat, præcis kl. 1, rykkede de forreste afdelinger ud af de tre nordligste åbninger i fæstningsvolden og gik til angreb mod de fjendtlige skanser og løbegrave. Avantgarden – 6. Brigade med et batteri og lidt kavaleri – under de Meza, gik gennem Kongeporten og en særlig udfaldsport »poterne« og tog retning mod nordvest. 5. Brigade under general Rye gik gennem åbningen mellem voldens østkant og stranden og stødte nordpå. Bag de to brigader fulgte henholdsvis Schleppegrells 3. Brigade og Moltkes 4. Brigade som reserve. På grund af nattemørket og de forreste brigaders ukendskab med terrænet opstod visse vanskeligheder med at ordne afdelingernes opstilling og angrebsretninger, men inden for en time var der kampføling over hele linjen, og da morgendæmringen sendte sit første lys over slagmarken, var alle fire brigader i voldsom kamp. 5. Brigade, der bestod af 6., 7. og 9. Bataillon, 4. Reservebataillon og 1. Reservejægerkorps, stødte frem mod den meget stærke skanse V, kaldet Treldeskansen, som blev omringet og først overgav sig efter flere stormangreb, der kostede angriberne store tab. Det var under de påfølgende kampe ved Treldeskansen, at general Rye faldt.

Også general de Mezas 6. Brigade – 1. og 2. Bataillon, 2. Jægerkorps, 3. Forstærkningsbataillon og 1. Forstærkningsjægerkorps – blev en tid standset og udsat for et flankangreb, indtil Schleppegrell nåede frem med 3. Brigade – 3., 4., 5., og

Isted den 25. juli 1850. Den danske hær rykkede samlet ind i Slesvig den 16. juli. Den 24. fik de forreste danske enheder føling med slesvig-holstenerne. Følgende morgen tørnede de to hære sammen i, hvad der er blevet kaldt det største feltslag på dansk jord, idet knap 65.000 mand var indviklet i kamp. Blandt tabene på dansk side var de to mænd, man havde kaldt arméens håb - Læssøe og Schleppegrell.

10. Bataillon samt 3. Jægerkorps – og forlængede de Mezas fægtningslinje. Mellem kl. 3 og 3.30 var slesvig-holstenerne tvunget tilbage over hele linjen, og kl. 4 var kampen forbi, og fjenden på flugt. General Bonin dirigerede sine slagne og til dels oprevne afdelinger til Vejle. General Bülow standsede sin forfølgelse ved Elbodalen for at give de stærkt udmattede tropper et hvil.

Ligesom i 1848 havde der også i 1849 været en livlig diplomatisk aktivitet sideløbende med krigshandlingerne. I begyndelsen af juli var det lykkedes den dygtige danske diplomat,

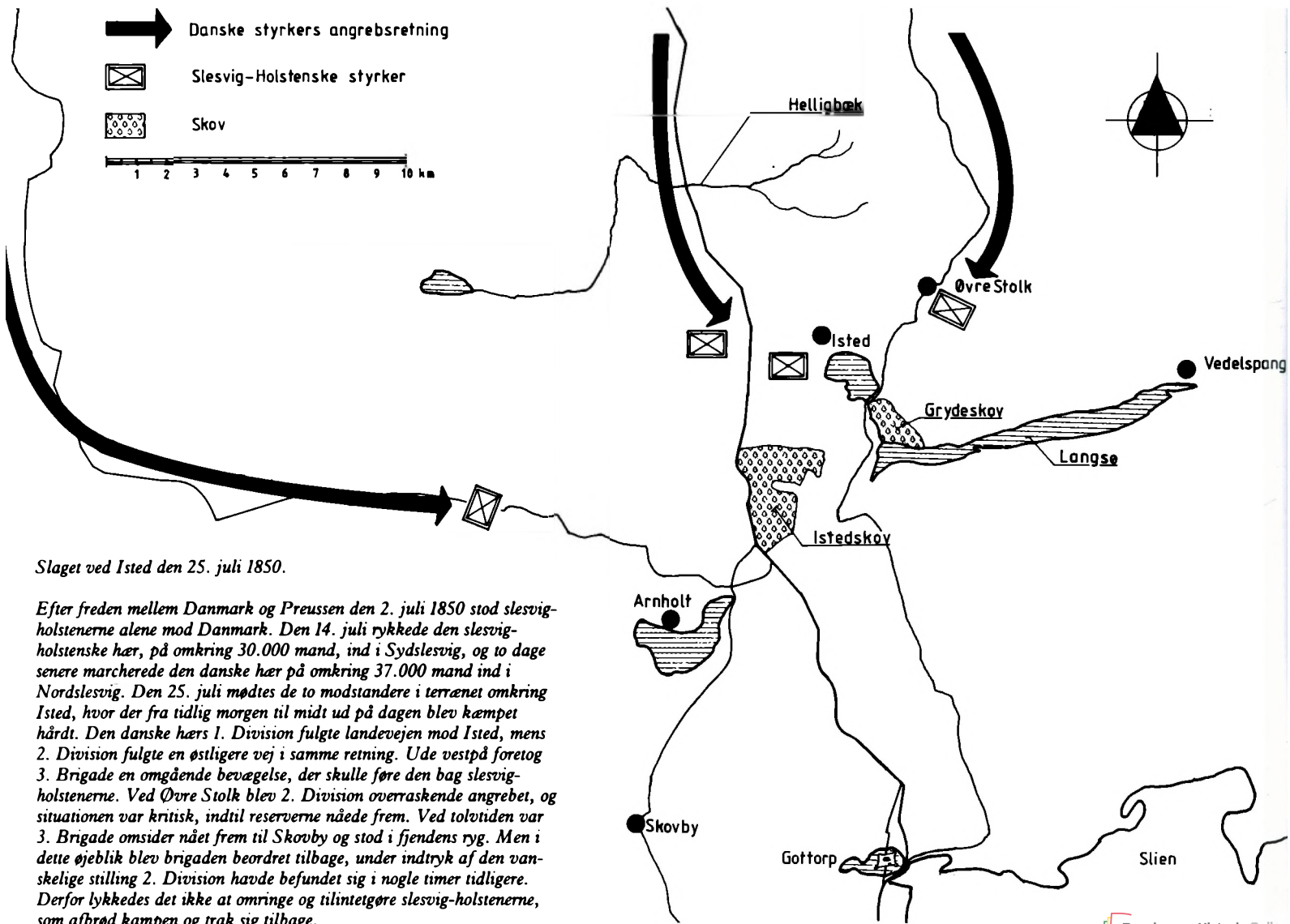
kammerherre Reedtz, efter hårde forhandlinger i Berlin at formulere våbenstilstandsbetingelser, som blev accepteret af det preussiske statsråd efter en heftig debat den 7. juli. Den 8. juli modtog Reedtz en privat oplysning om sejren ved Fredericia, men efterretningen herom var endnu ikke nået til den preussiske regering. Da han forudså, at den ville vække så

Isted den 25. juli 1850. Livgarden afslår et slesvig-holstensk rytterangreb. De danske tropper havde erobret en forskansning og tre fjedilige feltkanoner, som de slesvig-holstenske dragoner nu forsøgte at tilbageerobre. Livgarden og jægere dannede karé dvs. en tætsluttet firkantet kampformation med front til alle sider til afværgelse af rytterangreb.

Isted den 25. juli 1850. Under Istedslagets indledende kampe den 25. juli mødte 2. Division ført af general Schleppegrell uventet hård modstand. Billedet viser 4. Dragonregiment angribe Øvre Stolk. I midten på en hvid skimmel ses Schleppegrell, der synker sammen dødeligt såret, mens to ryttere forsøger at holde ham i sadlen. Ved husene flygter slesvig-holstenske soldater. Som en detalje må nævnes, at de danske dragoner er vist i uniformer, der først indførtes i 1854.

megen ophidselse i den tyske befolkning, at regeringen kunne finde på at afbryde forhandlingerne, foranledigede han i hast et møde med sin preussiske modpart, og i en britisk diplomats nærværelse fik han vedtaget alle paragrafferne i våbenstandsftalen. To dage efter blev aftalen underskrevet, og den

Slaget ved Isted den 25. juli 1850.

Efter freden mellem Danmark og Preussen den 2. juli 1850 stod slesvig-holstenerne alene mod Danmark. Den 14. juli rykkede den slesvig-holstenske hær, på omkring 30.000 mand, ind i Sydslesvig, og to dage senere marcherede den danske hær på omkring 37.000 mand ind i Nordslesvig. Den 25. juli mødtes de to modstandere i terrænet omkring Isted, hvor der fra tidlig morgen til midt ud på dagen blev kæmpet hårdt. Den danske hær 1. Division fulgte landevejen mod Isted, mens 2. Division fulgte en østligere vej i samme retning. Ude vestpå foretog 3. Brigade en omgående bevægelse, der skulle føre den bag slesvig-holstenerne. Ved Øvre Stolk blev 2. Division overraskende angrebet, og situationen var kritisk, indtil reserverne nåede frem. Ved tolvtiden var 3. Brigade omsider nået frem til Skovby og stod i fjendens ryg. Men i dette øjeblik blev brigaden beordret tilbage, under indtryk af den vanskelige stilling 2. Division havde befundet sig i nogle timer tidligere. Derfor lykkedes det ikke at omringe og tilintetgøre slesvig-holstenerne, som afbrød kampen og trak sig tilbage.

Niels Simonsen: »En Officeroppasser«. Forsyningstjenesten spiller en overordentlig vigtig rolle i enhver krig. Læg mærke til pallasken som oppasseren bærer i venstre hånd. Det er en preussisk kyrasserpallask taget fra en tilfangetagen kyrasser.

17. juli ratificerede den danske regering aftalen. Men dermed var freden ikke i hus, og forhandlingerne om fred blev besværlige og langvarige, da både Danmark og de fleste tyske stater stillede vidtgående betingelser, og slesvig-holstenerne havde ikke i sinde at bøje sig for nogen af dem. Våbenstilstanden og forhandlingerne varede over et år, men endelig den 2. juli 1850 gik Preussen efter russisk pres med til en såkaldt simpel fred, altså uden en endelig løsning af de problemer krigen var ført om.

På en konference i London blev Storbritannien, Frankrig, Rusland og Sverige-Norge enige om, at »opretholdelse af det danske monarkis integritet er i den europæiske ligevægts interesse.« Dette blev fastslået i den såkaldte Londonprotokol,

F.C. Lund: »Spillere hos Hans Kock i Kjær By paa Als«. Danske jægere hviler ud med et rask spil kort. Billedet er tegnet om aftenen den 14. april 1849, dagen efter kampene på Dybbøl Bjerg den 13.

Jagel den 28. juli 1850. Efter slaget ved Isted trak den slesvig-holstenske hær sig sydpå, og der fulgte kun få større kampe, men til gengæld talrige mindre træfninger. En af disse fandt sted ved Jagel den 28. juli 1850. To danske opklaringspatruljer af dragoner blev overrasket af to eskadroner slesvig-holstenske dragoner. De danske dragoner trak sig hastigt tilbage. En dansk husareskadron red til undsætning. I en klassisk rytterfægtning med dragne sabler blev de slesvig-holstenske dragoner slået og måtte fortrække. Tabene på begge sider var små.

som blev tiltrådt af Danmark og underskrevet den 2. august, en måned senere også af Østrig.

Det var for længst blevet klart, at slesvig-holstenerne ikke ville eller kunne acceptere aftalerne, så igen rustede de to dele af monarkiet på fuld kraft mod hinanden. På dansk side blev general Krogh igen øverstkommanderende, mens oberst

Mysunde den 12. september 1850. Efter Istedslaget trak slesvig-holstenerne sig ned i Holsten, og den danske hær indrettede sig til forsvar i Dannevirkestillingen. Mysunde ved Slien indgik i denne forsvarslinie og dækkede stillingens venstre fløj. Krigen var gået i stå. Det slesvig-holstenske statholderskab krævede imidlertid handling, og den slesvig-holstenske hær valgte at angribe Mysunde. Forsvaret bestod af en dansk brigade og et stærkt artilleri. I midten af billedet ses seks feltkanoner i kamp. Til venstre ses Slien, en pontonbro og på den modsatte bred danske soldater i brohovedet ved færgegården. Yderst til højre ses ligeledes Slien og et halvbatteri. Det slesvig-holstenske angreb blev slået tilbage, bl. a. på grund af det danske artilleris gode indsats.

Flensborg beholdt stabschefposten. Slesvig-holstenerne stod nu igen alene som ved krigens begyndelse. Da de preussiske officerer med Bonin i spidsen var kaldt hjem, valgte statholderskabet som ny overgeneral den preussiske, afskedigede general Willisen, der var kendt som militærhistorisk forfatter og sympatisør med folkelige frihedsbevægelser. Han var teoretiker uden krigserfaring. For at overtage kommandoen krævede han en hær på 30.000 mand, og det fik han, og

Frederiksstad oktober 1850. Krigens sidste store begivenhed var den slesvig-holstenske belejring af Frederiksstad, der blev forsvaret af afdelinger af 3. Brigade under byens kommandant oberstløjtnant Hans Helgesen. Byen blev i 5½ døgn udsat for et meget voldsomt bombardement.

desuden pengemidler til syv måneders krigsførelse, hvilket det lå lidt tungere med. Lige før krigens genoptagelse foretog han indgribende ændringer i hærens organisation og gav den nye taktiske instrukser. Det var letsindigt og hævned sig.

Den 14. juli begyndte den slesvig-holstenske hær fremrykningen ind i Slesvig, og den 17.-18. juli gik den i stilling i området mellem Vedelspang og Arnholt sø.

Den 16. juli rykkede den danske hær med ca. 40.000 mand ind i Slesvig fra Nørrejylland og Als. Den 18. juli stod den i og omkring Flensborg, og fra den 20. foretog den rekognosceringer sydpå for at finde ud af fjendens styrke og stilling. Den 23. juli beordrede general Krogh de to divisionsgeneraler og seks brigadekommandører til et møde på Bilskov kro kl. 19. En af

grundene til dette krigsråd var den hedeølge, som i de dage ramte landet og krævede ofre af syge og døde i begge hærene. I krigsrådet drøftedes først, om soldaterne på slagdagen skulle lægge de tunge tornystre, og det førte diskussionen ind på det hensigtsmæssige i den oprindelige plan om at bryde op fra bivuaen syd for Flensborg, marchere de 20 kilometer til Isted og derpå samme dag angribe fjenden her. Med alle stemmer mod én, oberst Flensborgs, blev det besluttet at ændre planen, så man skulle rykke frem og tage en mellemstilling den 24. for derpå den 25. at gå til angreb. Tornystrene skulle beholdes på.

Fremrykningen begyndte kl. 3 den 24. juli. 1. Division under general Moltke gik frem ad Flensborg-Slesvig landevej mod Isted, mens 2. Division under general Schleppegrell fulgte en lidt østligere vej i samme retning. Længere ude mod vest begyndte 3. Brigade under oberst Schepelern den lange march, som i en bue skulle føre den ind mod og bag den slesvig-holstenske hærs flanke og ryg for at afskære dens tilbagetog.

Ved 5.30-tiden mødte den danske fortrop på Flensborgvejen de forreste fjendtlige poster, der blev drevet tilbage. Fremrykningen fortsatte mod Helligbæk og endnu sydligere, indtil et fjendtligt modstød blev sat ind, så der udviklede sig en større kamp, der varede resten af dagen.

Den 25. juli, da hele den danske hær meget tidligt »endnu før det blev dag« gik frem til angrebet, var tørken og den voldsomme varme afløst af styrtregn, der fik jorden til at dampe, hvilket sammen med regnen gjorde sigtbarheden på den store slagmark overordentligt ringe, og værre blev det efterhånden som gevær- og kanonild fyldte luften med røg. Det er indlysende, at føringen under disse forhold og i et terræn, der var gennemskåret af utallige levende hegn, blev yderst vanskelig.

De to hære havde næppe fået føling med hinanden, før

Frederiksstad den 4. oktober 1850. Den 4. oktober forsøgte slesvig-holstenerne en storm på Frederiksstad, men stormen blev afvist. En fransk krigskorrespondent og artilleriekspert, der opholdt sig i byen under belejringen, udtalte senere sin uforbeholdne beundring over de danske soldaters indsats.

Willisen også beordrede angreb. Mens Schleppegrells hovedstyrke med Læssøes 12. Bataillon forrest brød frem mod Gryde skov sydvest for Isted sø, var en slesvig-holstensk brigade trængt nordpå ved at bruge et vadested over Langsø, og ved Øvre Stolk angreb den overraskende den danske 13. Ba-

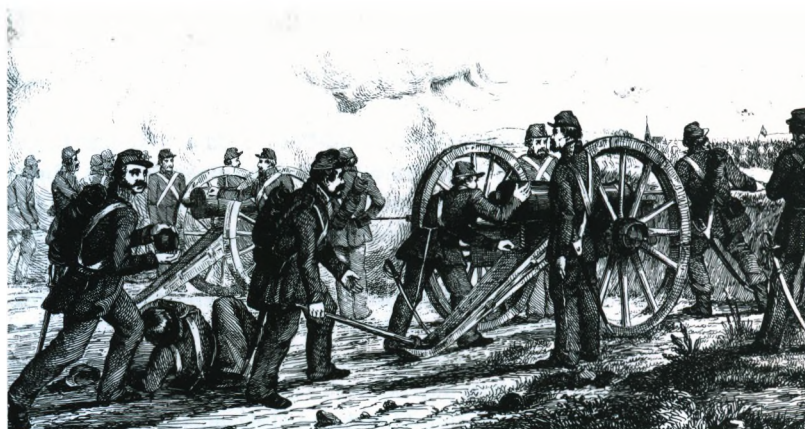

taillon, der var på march mod Isted sø. Der udviklede sig en overordentlig voldsom kamp, hvorunder afdelingerne i nogen grad mistede kontakt med hinanden. Muligheden for panik var nærliggende, men soldaterne blev ingenlunde ramt af panik, de holdt fjenden stangen, til reserver nåede frem og trængte den slesvig-holstenske brigade tilbage. Men under kampen her og ved Gryde skov faldt de to betydeligste danske officerer, Schleppegrell og Læssøe.

Uheldigvis var den danske brigadekommandør, oberst Baggesen, blevet panikslagen, da han mistede overblikket over situationen. Han sendte kl. 7.45 en ordonnans til Overkommandoen med mundtlig melding om, at brigaden var faldet i et baghold og befandt sig i den største forvirring, at afdelingerne var splittede, og Schleppegrell og flere højere officerer var faldet. Denne melding fulgte Baggesen op en halv time senere med en skriftlig af lignende indhold. På det tidspunkt var den slesvig-holstenske brigades angreb i virkeligheden brudt sammen, og den var på vej tilbage.

Da general Krogh og oberst Flensborg modtog Baggesens alarmerende meldinger, sendte de omgående oberst Thestrups 4. Brigade til undsætning, og gav general de Meza, der var sygemeldt, men fulgte med Overkommandoen, kommandoen over 2. Division efter Schleppegrell. De to officerer fik igen situationen under kontrol. Men Overkommandoen havde da, under indtryk af Baggesens panikmelding, sendt en ordonnans af sted for at finde oberst Schepelern ude mod sydvest og beordre ham til at trække sin brigade tilbage til

Troppernes hjemkomst. Billedet viser hjemkomsten i 1849, men beskriver også udmærket modtagelsen i 1850. De sejrige tropper marcherer gennem Østergade (Strøget) i København med de danske landsoldaters maskot, den lille hornblæser, i spidsen. Billedet er en hyldest til fædrelandets tapre sønner, således som man omkring århundredskiftet gerne ville mindes dem.

Mysunde den 12. september 1850. Det kom efter slaget ved Isted til en række fægtninger mellem den danske hærs forposter og den slesvig-holstenske hær. Uden held forsøgte slesvig-holstenerne på denne måde at lokke den danske hær ud i et regulært slag i åben mark. Billedet viser kampen ved Mysunde den 12. september.

hovedstyrken. Ordonnansen havde et ridt på nogle timer for at nå Schepelern, og imens havde den danske hovedstyrke rettet sit samlede angreb mod slesvig-holstenerne, der var bragt i nogen uorden og på tilbagetog.

Kl. 12.15 var Schepelerns brigade nået frem til Skovby 4½ kilometer syd for Isted skov, og den var nu klar til at falde den slagne modstander i ryggen og afslutte slaget. I det øjeblik nåede ordonnansen frem med ordren til at vende om. Denne ordre var afsendt 4 timer tidligere, og det kunne høres i Skovby, at skydningen fra slaget omkring Isted trak sydpå. Schepelerns officerer appellerede forgæves til obersten om at følge den oprindelige plan og afskære den åbenbart vigende fjende retræten; men Schepelern var en mand, der adlød givne ordrer, og han befalede brigaden tilbage ad den vej, den var

kommet. Således slap den slesvig-holstenske hær fra omringning og overgivelse.

Willisen havde fået melding om, at en større dansk styrke stod ved Skovby, hvorfor han afbrød slaget og beordrede almindelig tilbagegang til Rendsborg. Den danske hær fulgte efter, men den forfølgelse, kavaleriet under general Flindt skulle have foretaget, kom der ikke noget ud af, da han lod vende om efter at have mødt svag modstand ved Dannevirke. General Krogh nåede således ikke det mål, der var sat, at tilintetgøre modstanderens hær, og krigen måtte fortsætte endnu et halvt år.

Slaget ved Isted var ikke alene det største i vor historie, men også det blodigste.

På dansk side deltog 37.500 mand i slaget, 845 faldt og 2.405 blev såret; af sidstnævnte blev 47 taget til fange, mens 368 usårede faldt i fangenskab. På slesvig-holstensk side deltog 26.800 mand, hvoraf 534 faldt og 1.202 blev såret, 411 af de sårede og 1.072 usårede blev taget til fange. De samlede tab var 9,65 % af den danske hær og 10,48 % af den slesvig-holstenske.

Da slesvig-holstenerne var nået syd for Ejderen, måtte den danske hær opgive at følge efter og under kamp udnytte modstanderens svækkelse, fordi politiske hensyn ligesom i de foregående år lagde hindringer i vejen for de militære operationer. En dansk indrykning i Holsten ville blive opfattet som et brud på fredstraktatens bestemmelser og en krænkelse af de neutrale magters bestræbelser på at få krigen standset. Den danske overkommando måtte altså indskrænke sig til at forsvare Dannevirkestillingen, som derfor blev udbygget med talrige skanser. Mysunde blev ligeledes indrettet til forsvar for at dække stillingens venstre fløj, og Ekernførde blev besat af et mindre detachement. Vest for Dannevirkestillingen blev de brede, sumpede områder gjort ufremkommelige ved hjælp af oversvømmelser.

Slesvig-holstenerne havde besat Frederiksstad, og derfra fremsendte de en ekspedition til Husum. Det fik Overkommandoen til den 7. august at sende 3. Brigade samt en eskadron, et batteri og en deling ingeniører, alt under oberst Schepelern, vestpå. Dagen efter erobrede de Frederiksstad, som blev sat i forsvarsstand med skanser og kanonstillinger på digerne.

Slesvig-Holsten, der nu var forladt af sine tyske allierede, var desperat besluttet på at fortsætte krigen alene og sætte alle sine ressourcer ind derpå. Mobiliseringen udstraktes til de 19-årige, hvilket var usædvanligt, når man i hele monarkiet kun indkaldte folk, som var fyldt 22 år. Der kom stadig nogle

F.C. Lund: »Et Middagsmaaltid«. Soldater af 2. Bataillon holder rast. I forgrunden en sergent og liggende bag fadet en hornblæser. I baggrunden ses en bivuaakhytte.

frivillige fra Tyskland, men det samlede antal oversteg næppe 5.000. Den slesvig-holstenske hær nåede alligevel i august op på 42.000 mand, jævnbyrdig med den danske.

Willisens plan for den videre krigsførelse gik ud på at lokke danskerne frem til et angreb med en del af hæren, som han så ville slå med indsats af en overlegen styrke. Her stødte han imidlertid på det slesvig-holstenske statholderskab, der krævede en mere offensiv fremgangsmåde, og det bøjede han sig for. Et angreb direkte på Dannevirkestillingen anså han dog for halsløs gerning, og han valgte i stedet at angribe Mysunde, der forsvarede af 1. Brigade og et stærkt artilleri under oberst Krabbe. Angrebet fandt sted den 12. september, og det blev slået tilbage af brigaden og navnlig af artilleriet.

Da statholderskabet stadig krævede aktion, besluttede Willisen sig for at gå løs på Frederiksstad. Denne by var blevet nødtørftigt befæstet og besat af afdelinger fra 3. Brigade, nemlig 7. Bataillon, 4. Reservebataillon og to halvbatte-rier. Hele styrken, ca. 1.600 mand, førtes af oberstløjtnant Hans Helgesen.

Til angrebet ville general Willisen bruge fireenhalf bataillon og 10 kanoner samt 22 morterer eller ca. 5.000 mand, og det kom næsten til at ligne en amfibieoperation, da der skulle deltage fire kanonbåde, der hver førte 2 meget svære kanoner. Angrebet begyndte om morgenen den 29. september med et voldsomt bombardement af byen og befæstningerne.

Bombardementet blev ved nat og dag i 5½ døgn, så gik slesvig-holstenerne den 4. oktober til stormangreb. Der kæmpedes hele natten, undertiden i nærkamp, men kl. 8 næste morgen måtte angriberne trække sig tilbage.

Oberstløjtnant Hans Helgesens navn er med fuld ret for stedse knyttet til forsvaret af Frederiksstad.

Tiden var nu ved at løbe ud for slesvig-holstenerne. Stemningen i Tyskland havde vendt sig, Østrig krævede krigen

standset, og forbundsdagen i Frankfurt-am-Main ratificerede den 26. oktober freden i Berlin og tilskyndede det slesvig-holstenske statholderskab til at opgive deres kamp.

Det afviste statholderskabet og krævede krigen ført videre. Men da Preussen den 26. november efter russisk pres måtte gå med til forliget i Olmütz og underordne sig Østrigs politik, der bl.a. krævede, at Slesvig-Holsten skulle tvinges til at kapitulere og genoprette det danske styre i Holsten, svandt det sidste håb for slesvig-holstenerne.

Statholderskabet krævede endnu en gang krigen ført videre, og da Willisen nægtede at modsætte sig forbundsdagens henstilling, blev han afskediget og erstattet af general v.d.Horst. Den sidste kamp i Treårskrigen stod på årets sidste dag foran Mysunde, hvor brigaden Krabbes forposter blev angrebet.

I løbet af januar 1851 trak statholderskabet den slesvig-holstenske hær tilbage bag Ejderen og gik i gang med demobiliseringen. I februar var den danske konge/hertugs autoritet genoprettet i Holsten.

Krigen var forbi, og Danmark havde sejret militært, men sejren havde kostet uforholdsmæssigt dyrt i menneskeliv og menneskelige lidelser. På det område var vore tab større end vore modstanderes. En sammentælling af tabene i de 15 slag og fægtninger, hvor mindst en af parterne havde 10 faldne eller derover viser følgende:

	Danske	Tyske
Faldne.....	2.128	1.284
Sårede.....	5.797	4.675

Politisk havde Danmark intet opnået. Det centrale problem, hertugdømmet Slesvigs forhold, var stadig uløst, og den

politiske situation overhovedet var den samme i 1851 som i januar-marts 1848.

Slesvig-holstenerne havde tabt både militært og politisk. Ingen af deres krav var opfyldt, og den hjælp fra Tyskland, de naturligt nok havde ventet, var på krigsskuepladsen kun periodisk, og den svigtede helt ved forhandlingsbordet.

I virkeligheden var begge parter tabere, og de neutrale stormagter var »vinderne«, idet de afgjorde krigens endelige resultat. De russiske og britiske statsmænd – og sammen med dem de svenske – ville bevare det dansk-tyske monarki »som et element i Nordeuropas fred og magtbalance«, og derfor måtte de afvise både slesvig-holstenernes krav om hertugdømmernes løsgørelse fra kongeriget og de ejderdanske krav om et Danmark til Ejderen.

Ved de såkaldte aftaler af 1851 og 1852 pålagde stormagterne den danske regering en række forpligtelser, herunder at skabe en forfatning for hele monarkiet, som tilgodeså alle de divergerende interesser og sikrede helstatens fortsatte eksistens.

At opnå en sådan forfatning viste sig i de kommende år at være umuligt, og det blev en af årsagerne til den næste slesvigske krig – i 1864.

FORTEGNELSE OVER MALERIER:

Niels Simonsen (1807-1885): »Erobringen af de to sachsiske Kanoner den 13. April 1849.« (1854). 131 x 217 cm. I privat eje.

Carl Dahl (1812-1865): »Transportflaaden i Svendborgsund 1848 under Kaptajn Tegnens Kommando.« (1848). 74 x 109 cm. Frederiksborg Museet.

Niels Simonsen: »Kong Frederik VII besøger Kirkebatteriet ved Sønderborg.« (1848). 21 x 32,5 cm. Frederiksborg Museet.

Jørgen Sonne (1801-1890): »Angrebet den Ste Juni fra Dyppel Bjerg mod Dyppel By ...« (1849). 96 x 142,5 cm. Frederiksborg Museet.

Niels Simonsen: »Episode af Slaget ved Dyppel den Ste Juni 1848.« (ca. 1850). 21,5 x 32,5 cm. Frederiksborg Museet.

Vilhelm Pedersen (1820-1859): »Slæbetrossen mellem Gefion og Gejser overskydes.« (1849) 28 x 36,5 cm. Frederiksborg Museet.

Jørgen Sonne: »Rytterkampen ved Århus den 31. maj 1849.« (1853). 115 x 224 cm. Aarhus Kunstmuseum.

Niels Simonsen: »Kamp i en Løbegrav. Episode af Slaget ved Fredericia den 6te Juli 1849.« (1850). 98 x 139 cm. Frederiksborg Museet.

Niels Simonsen: »Slaget ved Idsted. Garden afslaar et Angreb af det fjendtlige Cavallerie, som søger at tilbagetage de i Skandsen erobrede Kanoner ...« (1854). 180 x 340 cm. Den Kongelige Livgarde.

Jørgen Sonne: »Kavalleriangrebet i Stolk ved Eskadroner af 4de Dragonregiment i Istedslaget. General Schleppegrell falder.« (1881). 83 x 130 cm. Frederiksborg Museet.

Ole Peter Balling-Hansen (1823-1906): »Cavalleri-Fægtningen paa Chausseen til Rendsborg den 28de Juli 1850...« (1852). 132 x 202 cm. I privat eje.

Niels Simonsen: »Kampen ved Mysunde d.12. September 1850.« (1852). 42 x 67 cm. Frederiksborg Museet.

Otto Bache (1839-1927): »Soldaternes Hjemkomst.« (1894). 208 x 283 cm. Frederiksborg Museet.

Farvetegningerne af de danske og tyske soldater er tegnet af Christian Würgler Hansen.

LITTERATUR OG KILDER TIL KRIGENS HISTORIE:

Der findes en meget righoldig litteratur om Treårskrigen. Hovedparten af litteraturen vil kunne lånes via:

Det kongelige Bibliotek
Christians Brygge 8
1219 København K.

Det kongelige Garnisonsbibliotek
Søndre Magasin, Kastellet
2100 København K.

Marinens Bibliotek
Overgaden o. Vandet 62 B
1415 København K.

Af utrykt kildemateriale kan især peges på militærarkiver i Forsvarets Arkiver, som tillige er i besiddelse af en billedsamling om emnet.

Rigsarkivets 3. afdeling, Forsvarets Arkiver
Rigsdagsgården 9
1218 København K.

Tøjhusmuseet er i besiddelse af et omfattende genstandsmateriale og har i sin udstilling de fleste af de våben, der blev anvendt under krigen.

Tøjhusmuseet
Tøjhusgade 3
1220 København K

Bl.a. følgende museer har udstillinger om Treårskrigen:

Museet på Koldinghus
Koldinghus
6000 Kolding

Museet på Sønderborg Slot
Sønderborg Slot
6400 Sønderborg

Idstedt Gedächtnishalle
D-2381 Idstedt, Schleswig

Endvidere kan det anbefales at besøge Fredericias fæstningsværker, der er tilgængelige for offentligheden.

LITTERATUR:

Den dansk-tydske Krig i Aarene 1848-50, 1-12, udgivet af Generalstaben 1867-87.

Tøjhusmuseets Bog om Treårskrigen, I-III (1948).

Friedrich, Prinz von Schleswig-Holstein-Nör: Aufzeichnungen aus den Jahren 1848 bis 1850 (Zürich 1861).

Fock, Otto: Schleswig-Holsteinische Erinnerungen (Leipzig 1863).

Holst, Frits og Axel Larsen: Felttogene i vore første Frihedsaar 1-3 (1888).

Housted, Erik: Fredericias belejring i 1849 (1974).

Jensen, N.P.: Den første slesvigske Krig, 1-2 (1898).

Jensen, N.P.: Kampen om Sønderjylland, 1-3 (1913-16).

Moltke, Helmuth v.: Geschichte des Krieges gegen Dänemark 1848/49 (Moltkes Militärische Werke, III (Berlin 1893).

Norrie, J.W.G.: Slaget ved Isted 25. Juli 1850 (1963).

Rockstroh, K.C.: General de Mezas Krigs-Dagbøger 1849-1851 (1928).

Stolz, Gerd: Die Schleswig-Holsteinische Armee von 1848/51 (Eckernförde 1978).

Vaupell, Otto: Læssøes Levned og Aktstykker til Krigen 1848-50 (1895).

Vesterdal, M.: Slaget ved Isted 25. juli 1850 (1978).

Tøjhusmuseet

